

6 *Agronomerna*

Hur ska vi bruka jorden? Så länge människor levt av jordbruk torde denna fråga ha varit en utgångspunkt för kunskapsöverföring. Man kan tänka sig att folkets fokus legat på gemensam riskminimering snarare än enskild vinstmaximering, att det varit viktigare att tillägna sig beprövade kunskaper, säg genom deltagande i familjens lantbruk, än att komma på nya rön. Men att kunskapsbildning skett i en på sitt sätt tyst praktik innebär inte att den inte ägt rum.

Detta kapitel utforskar framväxten av formellt organiserad undervisning för den agrara domänen. På den initierades försöksverksamheter med mer eller mindre vetenskaplig syftning innan man etablerade en utbildning som var högre i relativ mening, närmast vid lantbruksinstitutet i Ultuna och Alnarp. Processen fram till inrättandet av en högskola för lantbruket blev komplicerad. När beslutet väl fattats 1931 uppstod i stället tvister om organiseringen av den utbildning som rymde en spänning mellan olika syftemål. Man skulle dana både yrkesmän och vetenskapsmän. Doktorsfrågan fanns med genom processen, om än inte som en huvudfråga. Den fick sitt svar 1942.

De skeenden vi ska följa är svenska och agronomiska, men de har paralleller till utvecklingen i andra länder och på andra kunskapsdomäner. I de inledande avsnitten nedan ska jag presentera en rad inrättningar, till vilka hörde aktörer med skiftande intressen. Institutionerna kom att verka i sina etablerade spår, samtidigt som de fick förhålla sig till organiseringssträvanden i tiden. Dessutom fick de bevaka gränslinjer som markerade likheter respektive olikheter i relation till grannar på den vidare domänen. Framställningen har till syfte att teckna en bakgrund som,

med sin väv av institutioner i intrikata spänningsförhållanden, förklarar varför det blev så komplicerat att förverkliga högskoletanken.¹

Tidiga undervisningsverksamheter

Under det tidigare 1700-talet väcktes tankar på en mer ordnad lantbruksundervisning. Närmast efter tysk förebild inrättades professurer i ekonomi vid universiteten. Hushållning uppfattades brett och innefattade lantbrukshushållning, med förmedling av kunskaper om »jordens bättre uppodlande» som ett mål. Orienteringen mot näringarna drevs fram av riksdagen, som kunde finna akademikerna världsfrånvända. Men lantbruksundervisning fick ingen riktig plats vid statsuniversiteten, trots modernäringens betydelse för samhället.²

Önskan att sprida nyttiga kunskaper fick en alternativ institutionell bas i den Stockholmsbaserade Vetenskapsakademien och hushållningssällskapen. Från slutet av 1700-talet etablerades sådana i flera län och knöts då genom landshövdingarna till statens organisation. Nya hushållningssällskap och försöksverksamheter tillkom på initiativ av Lantbruksakademien. Den grundades av kungen 1811 och blev central i diskussionen om lantbrukets utbildningsfråga, som vissa ville lösa i anslutning till denna aktör. Diskussioner fördes bland annat under lantbruksmötena, ett forum för opinionsbildning i agrara frågor som etablerades vid mitten av 1800-talet, och i hushållningssällskapen. De blev fora för storjordbrukets intressenter och tog lokala utbildningsinitiativ som blev mer eller mindre kortlivade.³

1. Jfr Harwood, *Technology's dilemma*, vars modell i kapitel 6 relateras till andra länder, verksamhetsområden och tider. Översikter över den högre lantbruksutbildningens historia i Sverige ges i Hjelm, *Lärdom på Ultuna* och densamme, »Lantbrukets högskoleutbildning i utveckling och omvandling under 1900-talet», *Kungl. Skogs- och lantbruksakademiens tidskrift* (1997:2), som är ett helt nummer, och Ulf Renborg & Sören Winge (red.), *Lantbrukets högskola 50 år* (Uppsala, 1982). En översikt som bygger på grundliga studier i primärmaterialet är Lars Frykholm, *Den högre lantbruksundervisningen vid Ultuna under hundra år* (Uppsala, 1949) (jag har nyttjat den utgåva av denna skrift som utgår från *Lantbrukshögskolans annaler*, vol. 16, och som har materialreferenser i fotnoter), en annan som fokuserar på senare tider är Per Lundin, *Lantbrukshögskolan och reformerna* (Uppsala, 2017); för en översikt över kunskapsbildningens förvandlingar under 1900-talet, se Erland Mårald, »Kunskap i jordbrukets tjänst», i Hans Antonson & Ulf Jansson (red.), *Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900* (Stockholm, 2011).

2. Citat efter Sven-Eric Liedman, *Den synliga handen* (Stockholm, 1986), 70.

3. Översikter ges i Erik Kempe, *Studier angående de svenska hushållningssällskapen* (Upp-

Även i riksdagen debatterades lantbruksundervisningen. En utgångspunkt var att utbildningen skulle vara praktisk, samtidigt som den borde höja sig över trädningen av etablerade grepp. En följdfråga blev om inte en högre undervisning riskerade att bli opraktisk, med en kunskapsbildning som utgick från oprövade teorier. Riksdagen kom att stödja privata utbildningsinitiativ, som det lantbruksinstitut vid Degebergs egendom i Västergötland som öppnade 1834 och fortlevde tjugotalet år. Bönderna menade att verksamheten mest var till nytta för storjordbruket, och protesterade mot adelns och det lärda prästeståndets sätt att bortse från deras sakkunskap i en jordbruksfråga.⁴

Till det allmänna spänningsförhållandet mellan teori och praktik kom spänningen mellan stat och näring. Som vi såg i *Teknikerna* var det omtvistat om staten hade ansvar för utbildning till tjänst i det privata, och hur detta ansvar i så fall såg ut. För vilka skulle det allmänna ordna undervisning, hur skulle utbildningen organiseras, med vilket syfte? Frågor och svar blev inte mindre komplicerade av att näringen rymde skiftande intressen – de kunde brytas mellan adliga godsägare med anställda och bönder som själva brukade sin jord.

ULTUNA EGENDOM UTANFÖR UPPSALA blev säte för ett statligt lantbruksinstitut. Initiativet kom från landshövdingen och fick stöd efter vidlyftiga debatter vid riksdagen 1840–41. De stadgar som fastställdes 1846 förblev opublicerade. Det räcker här att notera att man förutom undervisnings- och försöksverksamheter skulle hålla avelsdjur för utspridning i riket, och att både lärare och studerande skulle bo på Ultuna. Den mångsysslande institutionen kom att möta många problem. Till de ekonomiska hörde att statsanslaget inte räckte till nödiga byggen och att avkastningen från egendomen inte bidrog som tänkt. Till de organisatoriska problemen bidrog divergerande uppfattningar om hur de allmänna uppgifterna borde lösas.⁵

sala, 1923) och Herman Juhlin Dannfelt, *Kungl. Landbruksakademien 1813–1912* (Stockholm, 1913); en modern historisk översikt ges i Nils Edling, *De areella näringarnas välgörare* (Stockholm, 2010). I Jani Marjanen, *Ekonomisk patriotism och civilsamhälle* (Helsingfors, 2022) placeras vurmen för att inrätta ekonomiska sällskap in i ett brett europeiskt sammanhang; kap. 5 om den rikssvenska utvecklingen. Olof Kåhrström (red.), *När landet kom till staden* (Stockholm, 2013).

4. De politiska debatterna analyseras i Torstendahl, *Teknologins nytta*.

5. Det tryckta förslaget i *Upsala läns Kongl. Landthushållningssällskaps handlingar* (1845), 30–50, godtogs i princip; jfr Frykholm, *Den högre lantbruksundervisningen vid Ultuna*,

Spänningen institut–egendom fogades till grundspänningen teori–praktik. Lantbruksinstitutet var förenat med en egendom som gav praktik men som även fordrade skötsel. Undervisningen var bokstavligen jordbunden. Förhållandet kan jämföras med det unga Veterinärinstitutets koppling till en djursjukvård som förde med sig klinisk undervisning och inkomster men som även splittrade fokus.

Riksdagspolitiker hade markerat gränsen mot akademisk kunskapsbildning, men ett nytt sätt att se på relationen till vetenskap vann insteg från mitten av 1800-talet. Det var kopplat till den tyske kemisten Justus von Liebig's forskning om växters ämnesomsättning. Hans mekaniska mineralteori var ett alternativ till mer vitalistiska förklaringar och blev en utgångspunkt för agrikulturmikemi som lantbruksvetenskap. Riksdagen beslutade om en agrikulturmikemisk försöksanstalt vid Ultuna, vars verksamhet började 1861.⁶

ALNARPS LANTBRUKSINSTITUT UTANFÖR LUND invigdes 1862, efter tidigare riksdagsbeslut om statligt stöd. Som i Ultuna fick man jaga intäkter. Under sökandet efter former för verksamheterna tog styrelse och föreståndare institutionsbyggande initiativ. En agrikulturmikemisk kontrollanstalt inrättades, liksom en mejeriskola, en hovbeslagsskola, en trädgårdsskola. En grund till att verksamheten blev så pass förgrenad var att man kunde förhålla sig relativt fritt till uppgiften i och med att den var så pass allmän.⁷

De stadgar som kom redan 1859 förklarade att styrelsen med omtanke och nit skulle befordra institutets ändamål, men artikulerade inte vilket detta var. Regleringen av styresorganen var tydligare. Den lokalt förankrade styrelsen utsågs av Kungl. Maj:t och redovisade till Lantbruksakademien, som fått en myndighetsutövande roll under Civildepartementet. Föreståndaren, med professors namn och värdighet, skulle ha grundlig vetenskaplig bildning, insikter i alla undervisningsämnen samt beprövad skicklighet i lantbrukets utövning. Dessutom fanns en inspektor, som ledde arbetet vid egendomen och undervisade »i det me-

XX, och RAiS Civildepartementet, statsrådsprotokoll 18/2 1846 nr 9. Mer konkreta bilder av problem och motsättningar än i de ovan nämnda översikterna ges i Juhlin Dannfelt, »Bidrag till Ultuna landbruksinstituts historia«, t.ex. 21ff.

6. Agrikulturmikemins framväxt utforskas i Erland Märald, *I mötet mellan jordbruk och kemi* (Stockholm, 1998).

7. Översikter i Winberg, *Landbruks- och mejeriinstitutet vid Alnarp och Alnarpsinstitutet 100 år* (Alnarp, 1962).

kaniska åkerbruket», en åkerbrukskemist, en lärare i veterinärvetenskapen och ytterligare några. Till hjälp hade de bland annat försöksfält och humlegård, modellsamling och kemiskt laboratorium.⁸

Som i Ultuna var undervisningen organiserad i en högre och en lägre kurs. Elever vid den högre skulle ha fyllt arton, vara fria från smittsamma sjukdomar, »äga god frejd och christendomskunskap» samt de förberedande kunskaper styrelsen bestämde. Godkända examina, till exempel officersexamen, borde gälla som kunskapsbevis. Eleverna betalade en årsavgift och hade alltså boende och mat på institutet, vilket som institution omslöt deras liv, som en *boarding school*. Undervisningen började med lantbrukshållningens naturvetenskapliga grunder, i föreläsningar som borde »i allmänhet afse dessa vetenskapers tillämpning på lantbrukshållningen och i möjligaste mån förenas med praktiskt åskådliggörande». Till detta kom sedan allt från jordbrukslära och boskapskötsel till binärningar och bokhålleri.

Ultunas stadgar reviderades 1868 så att de i princip överensstämde med Alnarps. Dock hade uppgiftsformuleringen avgränsats – att meddela undervisning och utgöra ett förebildligt lantbruk – och en inträdesexamen tillkommit, vilken sökande med studentexamen slapp. Institutet förenades på så sätt att de blev institutioner för en lantbruksundervisning som ansågs högre. Samtidigt var en potentiell spänning inbyggd i förhållandet. Uppländska och skånska uppfattningar om hur staten borde fördela resurser och ordna verksamheterna behövde inte vara förenliga.⁹

YTTERLIGARE EN SPÄNNINGSRELATION fanns i förhållandet till den lägre undervisningen på fältet. För den fanns en mångfald lokalt förankrade institutioner, ofta kallade lantbruksskolor. Med de godsägar-dominerade hushållningssällskapen som huvudmän var de inriktade på att skola arbetsbefäl inom storjordbruket. Till dels som en reaktion på denna lätt militaristiska skolform utvecklade självägande bönder alternativ i form av så kallade lantmannaskolor. De hade band till folkhögskolerörelsen och blev viktiga för den jord- och socialpolitik som mot sekelskiftet växte fram med småbruket som ideal. Dessa lägre undervis-

8. *SFS* (1859), nr 12.

9. *SFS* (1868), nr 27.

ningsanstalter blev viktiga avnämare av lantbrukslärare som utbildats vid lantbruksinstituten.¹⁰

Språkbruket vacklade på sätt som speglar de svävande relationerna mellan delarna i det agrara utbildningsväsendet. En riksdagsman hade i början av 1850-talet beskrivit förhållandet med en liknelse: »Vad akademierna äro för lärdomsskolorna, det äro instituterna för lantbrukskolorna.« De som inte ville se lantbruksinstituten utvecklas i akademisk riktning vände sig mot sådana synsätt. Samtidigt fick instituten förhålla sig till andra institutioner inom utbildningssystemet om de ville vinna legitimitet i denna omgivnings ögon, om de till exempel ville söka bekräftelse som högre.¹¹

Kunskapsdomänen genomkorsades av en mängd gränsdragningar.

Tidiga försöksverksamheter

Lantbruksinstituten borde inventera inhemska och utländska rön för att sedan genom försök, »i den mån, som tillgångar och öfriga förhållanden det medgifwa, pröfwa och tillämpa hwad som i detta hänseende kan wara användbart«, som det hette i Ultunastadgans ändamålsformulering. Institutet skulle som mönsterjordbruk sprida upplysning om de rön vilkas nytta bekräftats.

Men först och främst skulle de bedriva undervisning, hade riksdagspolitiker förklarat, och för att inte åsidosätta sin huvuduppgift borde de inte ägna sig åt vetenskap. Andra ansåg att forskning ingick i en högre undervisning, men att bönderna själva nog borde avhållas från experimenterande som kunde avskräcka efterkommande från allt som inte följde invanda spår. Även om uppfattningarna gick isär bedrevs försök vid instituten, och som vi sett tillkom viss institutionsbildning i anslutning till agrikulturkemin. Vid Alnarp tillkom senare även en mjölkkontrollanstalt, en redskapsprovningsanstalt, en botanisk försöksträdgård, liksom försök i samarbete med Sveriges Utsädesförening i Svalöf.¹²

ATT HÄNSKJUTA VETENSKAPEN och experimenterandet till Lantbruksakademien var ett sätt att undvika akademisering av instituten.

10. Peep Koort, *Lantmannaskolans grundkurser* (Uppsala, 1958), del I; Karl Rydå, *Boken och plogen* (Stockholm, 1981).

11. Citat efter Torstendahl, *Teknologins nytta*, 193.

12. Winberg, *Landtbruks- och mejeriinstitutet vid Alnarp*, 109–131.

Redan 1816 hade man inrättat ett experimentalfält på Norra Djurgården, med inspiration från engelskans *experimental farm* och idéer om »rationell lantushållning«, och med ett program för att genom försök bygga upp en samlad erfarenhetskunskap som var säker att tillämpa. De ambitiösa planerna på att sprida modernisering ovanifrån kom att tonas ned och Experimentalfältet fick en karaktär av mönsterjordbruk med viss försöksverksamhet. Det moderniserades från 1850-talet, då Lantbruksakademien fått sin myndighetsroll och agrarkemin slagit igenom. En kemist anställdes och 1864 öppnades en agrikulturmisk försöksanstalt utrustad med ett laboratorium.¹³

I verksamheterna fick perspektiv som utgick från kemin och laboratoriet samsas med sådana som utgick från lantbruket och försöksfälten. De var inte lättförenliga. Fältforskare kunde mena att laboratorieforskarnas brist på praktisk och lokal förankring gjorde deras teoribildningar irrelevanta för dem i vilkas tjänst man sade sig arbeta. Kritiken i motsatt riktning kunde vara att uppgåendet i praktiken gjorde att så många okontrollerade parametrar infördes att analyserna blev vetenskapligt ohållbara och resultaten omöjliga att generalisera. Till de mer eller mindre vetenskapliga försöken kom kontrollerande uppgifter, som att analysera gödslingsmedel, jämte det gamla uppdraget att sprida upplysning och råd.

Agrikulturmiskemin sönderföll under 1870-talet som samlingsbenämning på lantbruksvetenskapliga verksamheter. Nya perspektiv medförde institutionell omvandling och namnbyte: Lantbruksakademiens kemiska och växtfysiologiska försöksanstalt, vilken senare delades upp i två separata anstalter. Från 1870-talet blev samtidigt de lokalt förankrade hushållningssällskapen, i gränslandet mellan privat och offentligt, drivande i utbyggnaden av ett nät av kemiska stationer och frökontrollanstalter. De arbetade och spred upplysningar regionalt. Decentraliseringen av rådgivningsuppgiften underlättades senare genom ett system med statliga jordbrukskonsulenter. Dessutom tillkom en mängd organisationer som hade försök på agendan och som kom att verka på marginalen mellan statligt och enskilt: Svenska Mosskulturföreningen, Sveriges Utsädesförening med flera.¹⁴

13. Den långa historien följs i Ulrich Lange, *Experimentalfältet* (Stockholm, 2000); forskningsaktiviteterna fokuseras i Mårald, *I mötet mellan jordbruk och kemi*.

14. En bild av mängden organisationer finns i Mårald, *I mötet mellan jordbruk och kemi*, bil. 2; jfr presentationen i RD 1905: proposition nr 1:9, 36–48, och översikten i Lundin, *Lantbrukshögskolan och reformerna*, kap. 1.

Tidens skeenden kan karakteriseras i termer av separering, renodling, arbetsfördelning. Till exempel förstärktes den institutionella särkopplingen mellan undervisning och försök genom att lantbruksinstituten inte expanderade sina försöksverksamheter. Den agrikulturkemiska försöksanstalten vid Ultuna avvecklades i stället 1891.

Även inom försöksområdet ägde en specialisering rum som tog sig institutionella och språkliga uttryck. Under 1800-talets sista decennier byggdes laboratoriet vid Lantbruksakademiens försöksanstalt om så att det blev en mer utpräglad forskningsmiljö, och »kemist« ersatte »agrikulturkemist«. Samtidigt omvandlades försöksfältet från ett demonstrationsfält till en plats för noga reglerade experiment. Man fasade ut upplysnings- och rådgivningsverksamheterna. När forskarrollen renodlades tonades förväntningarna på en kombination av kompetenser ned. Vi har sett liknande processer bland institutionerna på andra domäner.

EN STATLIG ANSTALT för forskning i boskapsskötselns och mjölkhus-hållningens tjänst föreslogs 1891. Det var Lantbruksakademien som i ett redan rikt förgrenat system av institutioner önskade inrätta en ny under dess ledning, inriktad på vetenskapliga försök inom näringsfysiologin och den nya bakteriologin. Samtidigt sökte man sig en ny roll, som nationell huvudman för agrar vetenskap. Det vore olyckligt att i den livliga konkurrensen bara invänta nya rön från utlandet, hette det, och knappast »tilltalande för den nationella känslan hos ett folk, som gör anspråk på en framstående plats bland kulturfolken och som särskildt på naturvetenskapernas område har att häfda en ärorik historia«.¹⁵

Kungl. Maj:t remitterade förslaget till Lantbruksstyrelsen. Den tog över Lantbruksakademiens tidigare myndighetsfunktion efter tillkomsten 1890. Institutionsbildningen ingick i ett politiskt sammanhang. Kritiker menade att Lantbruksakademien hade tagit ställning för frihandelssidan i tidens tullstrider – som drev på intresseformering och partibildning – och därmed för storjordbruket. Samtidigt fick småböndernas belägenhet och betydelse större uppmärksamhet. Jordbrukspolitik i form av egnahemslån för nybildning av småbruk blev ett sätt att hantera sociala frågor i tiden. Småbruket blev idealet i det system som

15. RAiS Civildepartementet, konseljakt 24/3 1899 nr 1; lättare tillgängligt i »Kongl. Lantbruks-akademiens underdåniga skrifvelse angående inrättandet vid Akademiens Experimentalfält af en anstalt för försök på boskapsskötselns och mejerihandteringens områden«, *Kongl. Landbruks-akademiens handlingar och tidskrift* (1891), 305.

etablerades, med integration som ett alternativ till konfrontation i en situation präglad av emigration och urbanisering, industrialisering och socialistisk frammarsch. Lantbruksfrågor hade socialpolitiska implikationer.¹⁶

Lantbruksstyrelsen vände sig i sin tur till lantbruksinstituten, som vacklade och dröjde. Till slut föreslog man 1898 – alltså efter sju års beredning – att *två* anstalter skulle inrättas, men inte på Experimentalfältet som Lantbruksakademien tänkt, utan en i Ultuna och en i Alnarp. Regeringen avvaktade.¹⁷

I riksdagen efterfrågades handling. Jordbruksdepartementet, som hade inrättats 1900, utsåg sakkunniga för att utreda ordnandet av försöksväsendet. De vände sig året efter mot tanken att ett sammanförande av lantbruksinstitut och försöksanstalter skulle gagna båda parter. Att kombinera så krävande uppgifter som lärarens och försöksledarens skulle säkerligen medföra att endera blev försummad. I stället föreslog man inrättandet av *en* centralanstalt. Den skulle bestå av olika avdelningar och förläggas till Experimentalfältet, men inte ställas under Lantbruksakademien utan under en särskild styrelse, vars sammansättning Kungl. Maj:t borde ha inflytande över eftersom staten skulle finansiera.¹⁸

Förslagen innebar på sitt sätt ett förstatligande av Lantbruksakademiens existerande försöksverksamheter. I organisationen inordnades även den nyinrättade institutionen Statens entomologiska anstalt.

Efter remissomgång fick riksdagen 1905 ta emot en proposition. Den inleddes med deklarationen att de senaste decenniernas framåtskridande för näringarna i första hand kom sig av »att den vetenskapliga forskningen mer och mer blifvit ledd i praktisk riktning«. I ljuset av detta försanthållande hänvisades för lantbrukets del till alternativa organisatoriska förebilder. I Tyskland fanns en stor mängd fristående provnings- och försöksanstalter med dubbla eller tredubbla uppgifter. I Danmark var arbetsuppgifterna renodlade och fördelade på skilda aktörer. För försöksverksamheterna fanns ett utspritt nätverk av lantbrukare som på sina gårdar utförde prov under ledning av en central anstalt som låg i statens hand. Denna organisation innebar att man kunnat leda försöken

16. För förvaltningens institutionella historia, se *Kungl. Lantbruksstyrelsen 1890–1939* (Stockholm, 1939); *Kungl. Jordbruksdepartementet 1900–1925* (Stockholm, 1925). Nils Edling, *Det fosterländska hemmet* (Stockholm, 1996).

17. RAiS Civildepartementet, statsrådsprotokoll 24/3 1899 nr 1.

18. RD 1899: FK motion nr 11; 1900: FK motion nr 8. *Betänkande rörande ordnandet af jordbruksförsöksväsendet inom vårt land* (Lund, 1901).

»på ett mer systematiskt och planmässigt sätt«. Samtidigt säkerställde den att vetenskapen inte bedrevs för sin egen skull, utan koppling till det praktiska lantbrukets män.¹⁹

Jordbruksministern såg fördelar med det danska alternativet, och föreslog att staten skulle inrätta en centralanstalt. Men han drog en gräns genom dess första avdelning, vilken skulle hantera försök på jordbrukets och agrikulturmekans områden. Ministern delade avdelningen i två, eftersom agronomiska försök i praktisk riktning kunde försummas eller bli alltför vetenskapligt inriktade om en kemist blev föreståndare för en avdelning som skulle härbärgera två så skilda kunskapsintressen.

Statsutskottet tillstyrkte, men prutade på avdelningsföreståndarnas löner. Ministern markerade ogillande: för ett lyckligt resultat borde föreståndarna jämföras med universitetens professorer och Naturhistoriska riksmuseets intendenten. Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet började sina verksamheter 1907. Sex år senare blev föreståndarna professorer.²⁰

Centralanstalten blev en motkraft till den splittring av försöksväsendet som var en aspekt av specialiseringen på området, i form av en mångfald institutioner med egen inriktning. Verksamheterna skulle effektiviseras genom planmässig samordning och central ledning. Staten ingrep aktivt för att med praktikbaserad och -orienterad forskning främja en viktig näring. Politiker kunde vinna gehör för sådana satsningar i efterdyningarna till den unionsupplösning som föregåtts av pläderingar för nationell kraftutveckling.

Med denna institutionsbildning tillkom ännu en potentiell konflikt-dimension på den agrara domänen: relationen mellan Centralanstalten och lantbruksinstitutet. Till spänningen mellan Ultuna och Alnarp fogades deras förhållande till Stockholm.

Institutionell utveckling

Trots mängden organisationer på domänen ser vi att nya tillkom. Gamla institutioner kunde också få nya roller, som Lantbruksakademien. Lantbruksstyrelsen begränsade sin halvprivata föregångares inflytande. Inrättandet av ett speciellt näringsdepartement 1900 förstärker bilden av

19. RD 1905: proposition nr 1:9, 29–110

20. RD 1905: Statsutskottet utlåtande nr 10, 38–121 (utskottets yttrande, 119ff); AK protokoll nr 23, 19. SFS (1906), nr 85; (1913), nr 401.

en statsmakt i förändring. Utbildningsinsatser var ett sätt att stödja de nationens näringar som var inbegripna i en internationell tävlingskamp.

Utifrån den så kallade Norrlandskommitténs utredningar beviljade riksdagen 1907 bidrag till kringresande jordbrukskonsulenter. I samarbete med hushållningssällskap och landsting skulle de höja det mindre jordbruket i rikets nordliga län. Tre år senare fick även de mellersta och södra länen konsulenter.²¹

Vid samma tid utreddes den lägre lantbruksundervisningen. Med bas i den ordning som följde sina upptrampade stigar, med lantbruks- och lantmannaskolor som centrala inslag, beslutades 1911 om uppstramning av organisationen. På en del håll skulle mer teoretiska inslag få plats i undervisningen, utan att därför ge avkall på dess praktiska syftning. Med skärpningen av kraven följde vissa resurstillskott; med utökat statligt ansvarstagandet följde även utbyggd inspektionsverksamhet.²²

Den kommitté som utarbetat förslag hade också diskuterat behovet av lantbrukslärare och jordbrukskonsulenter, men den frågan knöts till diskussionen av den högre lantbruksundervisningen. Inom denna hade en tyngdpunktsförskjutning ägt rum: från arbetsbefäl för storjordbruket till de lärare och konsulenter som ingick i den ordning som satte småbruket i centrum.

ÄVEN LANTBRUKSINSTITUTEN genomgick en spänningsfylld förändringsprocess. Efter tidigare problem med motsättningar och föreståndarbyten stabiliserades förhållandena vid Ultuna under 1870-talet, samtidigt som de ekonomiska problemen bestod. En kommitté tillsattes och fann, bland annat, att det var nästan omöjligt att finna en föreståndare som var kompetent att sköta både den teoretiska undervisningen och alla praktikaliteter som hörde till ett stort jordbruk. Lösningen var att separera institutet från egendomen och att renodla högre undervisning som uppgift. Styrelsen motsatte sig förslaget, som man menade gick mot undervisningens praktiska syfte. Den avgick.²³

En ny kommitté tillsattes några år senare och lade fram ett stort betänkande 1884. Man menade att lantbruksinstitutens mångfald av delvis

21. RD 1907: proposition nr 1:9, 116–141; RD 1910: proposition nr 1:9, 143f.

22. *Betänkande angående ordnande af den lägre landtbruksundervisningen*, I–II (Stockholm, 1909); RD 1911: proposition nr 1:9, 107–167.

23. *Underdånigt betänkande af de utaf Kongl. Maj:t förordnade komiterade för verkställande af undersökning rörande förvaltningen och hushållningen vid Ultuna landtbruks-institut jemte deröfver underdåniga utlåtanden* (Stockholm, 1878).

oförenliga uppgifter gjort att deras verksamhet inte fått en »noga bestämd form«. Styrelserna hade blivit alltför fria och hade sökt tillmötesgå alltför många önskemål, till förfång för det som borde vara huvuduppgiften. Med den problembeskrivningen blev lösningen än en gång att separera institut och egendom. Efter olika turer, däribland ytterligare en styrelses avgång, beslutade riksdagen 1891 om en omorganisation av Ultuna utifrån denna grundtanke.²⁴

Året efter kom nya stadgar. De innebar att egendomen skildes från institutet, vars uppgift renodlades: »att meddela högre undervisning i grunderna för landthushållningens utöfvande«. Den lägre kursen fördes till en nyinrättad lantbruksskola som knöts till egendomen. Institutsundervisningen blev teoretisk i så måtto att det praktiska lantbruksarbetet avvecklades.²⁵

Överinseendet över institutet gick från Lantbruksakademien till Lantbruksstyrelsen. Kungl. Maj:t utsåg dess femmannastyrelse, med landshövdingen som ordförande enligt etablerad ordning. Till det traditionsenliga hörde även en professor vid Uppsala universitet, vartill kom godsägare i Uppsala län. Externa intressen vägde tungt. Föredragande utan att delta i besluten var rektor, som ersatte den tidigare föreståndaren. Kungl. Maj:t förordnade en av institutets lektorer till posten efter förslag av styrelsen.

Undervisningen omfattade fler ämnen och var mer vetenskaplig; lärarna blev fler och bättre avlönade, med benämningarna lektor, adjunkt, extra lärare. Ett tillsättningsförfarande med provföreläsningar reglerades. Styrelsen kunde kalla sakkunniga för att bistå i bedömningen av vilken sökande som borde befordras »med hänsyn till ådagalagd kunskap i de till sysslan hörande ämnen, förmåga såsom undervisare och lämplighet i öfrigt«. Alla lärare samlades i ett lärareråd, som hade att avge förslag i många ärenden inför beslut i styrelsen.

För att eleverna skulle förmå följa den reformerade undervisningen skärptes fordringarna på teoretisk skolunderbyggnad – samtidigt som behörighetskraven kompletterades med fordran på minst ett års allvarlig lantbrukspraktik. Den tvååriga kursen följde en plan. Grundläggande ämnen, från praktisk matematik till ritning, skulle klaras av innan man fick gå vidare. Huvudämnena omfattade bland annat jordbrukslära och

24. *Underdånigt betänkande angående organisationen af rikets landtbruksläroverk* (Stockholm, 1884), 243f; RD 1891: proposition nr 1:6, 51–75.

25. SFS (1892), nr 80.

läran om lantbrukets ekonomi. Till biämnena hörde exempelvis skogshushållning och trädgårdsskötsel. Sedan en elev tagit sig genom detta vittfamnande pensum skulle han utarbeta en skötselplan för en egendom innan han var redo för offentlig avgångsexamen – i stadgan var det självklart att eleven var just en han. Den godkände erhöll betyg, men ingen examenstitel.

Två stipendiatplatser tillkom för framstående elever som önskade utbilda sig vidare efter institutskursen. Denna nyordning medförde vissa svårigheter, förklarade rektor något senare, då stipendiatstudierna krävde »en grundligare underbyggnad och större vana vid vetenskapliga studier, än flertalet af de från institutet utexaminerade eleverna besitta«. Platserna lockade få.²⁶

Övriga verksamheter vid Ultuna kom att stabiliseras i sina nya former.

VID ALNARP hade styrelsen vänt sig mot idén att separera institutet från egendomen. För att inte försinka reformeringen av Ultuna separerade regeringen 1891 instituten, men sedan fick Alnarp i uppdrag att överväga organisationen. Lärarna utarbetade 1897 ett förslag i vilket egendomen skildes från institutet, som fick benämningen högskola och utöver elevkursen fick en ettårig fortsättningskurs. Men den lokalt förankrade styrelsen – landshövdingen, adliga godsägare från provinsen, en Lundaprofessor – stod fast vid sin uppfattning. Efter ytterligare turer presenterades 1902 en proposition, i vilken förordades en organisation som liknade Ultunas. Efter rätt vidlyftiga debatter röstade riksdagen för förslaget, varpå styrelsen avgick. Kungl. Maj:t fick utse en ny.²⁷

Två år senare utfärdades nya stadgar, som knöt an till dem för Ultuna. Lantbruksinstitutet blev åter jämbördiga – mejeriundervisningen koncentrerades dock till Alnarp – och deras förutsättningar stabiliserades. De hade fått ett kraftigt förstärkt statligt stöd, men också blivit hårdare uppbundna vid staten och mer reglerade.²⁸

DEN INSTITUTIONELLA OMVANDLINGSPROCESSEN avstannade inte med detta. Efter en propå från Lantbruksstyrelsen 1905 utreddes

26. Juhlin Dannfelt, »Bidrag till Ultuna lantbruksinstituts historia«, 60; Frykholm, *Den högre lantbruksundervisningen vid Ultuna*, XXXIII.

27. Winberg, *Lantbruks- och mejeriinstitutet vid Alnarp*, 27; RD 1902: proposition nr 1:9, 2–42; FK protokoll nr 23, 2–31; AK protokoll nr 33, 11–35.

28. SFS (1904), nr 38.

tanken på en fortsättningskurs för elever som ville utbilda sig vidare. Sakkunniga presenterade 1909 ett förslag.²⁹

Behovet av att stödja jordbrukets utveckling gjorde denna utbildningsfråga till »en samhällsangelägenhet af största vikt«, framhöll utredarna. Ett mer omedelbart behov kom sig av att man behövde fylla över hundra platser som lantbrukslärare och jordbrukskonsulenter. Men kursen borde inte bara ta sig an institutselever med dessa mål, utan även »specialelever« som ville gå vidare i ett eller annat ämne, kanske för att arbeta vid någon av landets »lantbruksvetenskapliga anstalter«. För en fortsättningskurs var det centralt att eleverna fick »sysselsätta sig med mera självständigt försöks- och annat forskningsarbete samt erhålla tillräcklig tid till självstudier«. Kursen skulle även gagna den ordinarie undervisningen, »därigenom att lärarnas handledande af lärjungar på ett högre stadium och deras eget försöks- och forskningsarbete skulle lyfta hela institutets nivå«. Lantbruksinstitutet vore den naturliga hemvisiten. Om kursen bara kunde ges vid det ena, förordade man Ultuna.

Mot detta protesterade Alnarp. Jordbruksministern menade i en proposition 1911 att det i en tid präglad av vetenskapens växande betydelse vore olyckligt om inte båda instituten fick ge fortsättningskursen. Samtidigt visade det stigande antalet sökande behovet av lantbruksutbildning. De nya kurserna motiverade utökade anslag till lärare och lokaler. Riksdagen accepterade.³⁰

Året efter fick lantbruksinstitutet justerade stadgar. Bland förändringarna noterar vi att den inledande ändamålsparagrafen omformulerades: »att meddela en på vetenskaplig forskning grundad undervisning i landthushållning«. För att kunna meddela sådan undervisning borde lärarna rimligen bedriva forskning. Samtidigt som den vetenskapliga inriktningen stadfästes blev behörighetskravet på lantbrukspraktik dubblerat till två år. Undervisningen delades upp i en tvåårig agronomkurs och en ettårig konsulentkurs, vilken alltså tog sikte på behovet av tjänstemän för institutioner knutna till småbrukssystemet.³¹

Vi ska även notera att ministern i propositionen tillskrev en utbildning för forskning och lärargärning betydelse, och menade att de nya

29. Det maskinskrivna »Betänkande angående utbildningskurser för landtbrukslärare med flera« finns i RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 13/1 1911 nr 1, punkt 3–4.

30. RD 1911: proposition nr 1:9, 43–107.

31. SFS (1912), nr 172 och 173.

kurserna kunde bana väg för ett förverkligande av »högskoletanken«. Hur den utvecklades ska vi utforska i resten av detta kapitel.³²

MÄNGDEN INTRESSEN som bröts mot varandra på den agrara domänen gjorde det komplicerat att fatta beslut för att realisera högskoletanken. Att bryta upp institutionella stigberoenden var svårt. Som vi sett hade intressenter initierat organisationer på ett sätt som indikerar modern näringsens betydelse lokalt och nationellt. Lantbruksmötena fortsatte utgöra ett forum för formulering av uppfattningar som kunde påverka beslutsfattare; ännu ett tillkom med Lantbruksveckan, som etablerades 1911 på initiativ av Svenska Lantmännens riksförbund.³³

Ett inslag i denna intresseformering var bildandet av Sveriges Lantbrukslärareförening. Föreningstanken var inte ny när initiativet togs 1905, med en hänvisning till Svenska Mejerikonsulentföreningen, som hade bildats redan 1889. Föreningen skulle främja undervisningen jämte medlemmarnas enskilda och gemensamma intressen. Vi noterar att benämningen agronom inte nyttjades för organisationsbildningen – samtidigt som initiativtagaren var länsagronom vid Gävleborgs läns hushållningssällskap. Ordet *agronomi*, med betydelsen lantbrukets teori eller vetenskap, kom in i svenskan under det tidigare 1800-talet, jämte avledningar som agronomisk och agronom. Under det senare 1800-talet kom agronom även att brukas som en titelliknande benämning på någon som genomgått lantbruksinstitut. De tre huvudsakliga yrkesbanorna för dessa agronomer blev praktiskt jordbruksarbete – som innehavare eller förvaltare av större gårdar – eller att arbeta som jordbrukskonsulent alternativt som lärare inom den lägre lantbruksundervisningen.³⁴

Lantbrukslärareföreningen blev inte stor och stark. På ett fält präglat av viss organisatorisk splittring blev den inte ett organ för tydlig kårformering. Man skapade ingen tidskrift men genom ett samarbete fick man ett föreningsorgan i den etablerade *Landtmannen*. Dock publice-

32. RD 1911: proposition nr 1:9, 100ff.

33. Tore Johansson & Ronny Pettersson, *Upplysning, arbete, samarbete* (Stockholm, 2013).

34. Per-Olof Olausson, »Kort historik över Sveriges Lantbrukslärareförbunds verksamhet åren 1905–1936«, *Sveriges Lantbrukslärareförbunds årsskrift* (1937), 49–65; Lena Sommestad, *Från mjölkerska till mejerist* (Lund, 1992), 52; språkbrukshistoriska iakttagelser utifrån SAOB; Lundin, *Lantbrukshögskolan och reformerna*, 32. Tack till Rasmus Edling vid TAM-arkiv för hjälp med en orientering i agronomernas organisationsbildning.

rades egna meddelanden, varav många rörde de utbildningsfrågor som var centrala för kåren. Som vi sett balanserade agronomernas kunskapsbildning mellan starka praktiska avnämaringintressen och akademisk vetenskap.

Högskoletanken väcks och utreds

I riksdagen kom 1909 en motion från två tongivande aktörer på det agrara fältet, Herman Juhlin Dannfelt, Lantbruksakademiens sekreterare och tidigare Ultunarektor, jämte Theodor Odelberg, den förste chefen för Lantbruksstyrelsen såväl som Jordbruksdepartementet. Önskan om en högskola var inte ny, men de tog den till riksdagen.³⁵

Motionärerna förklarade att den lägre lantbruksundervisningen höll på att ordnas på ett lyckligt sätt. För den högre fanns bara lantbruksinstitut, vilka hade elever med skiftande skolbakgrund. Dessutom hade de syftemål som gick i olika riktningar: att utbilda förvaltare och andra praktiska jordbrukare, men också att utbilda lantbrukslärare, konsulenter och försöksledare samt att ge möjlighet till mer vetenskapliga studier. Det var allmänt erkänt, förklarade Juhlin Dannfelt och Odelberg, att utvecklingen medfört behov som gjorde att lantbruksundervisningen måste reformeras. Frågan var *hur*.

Att inrätta högre avdelningar vid lantbruksinstitut vore en lösning. Mot den talade erfarenheten från andra områden. När två så vitt skilda uppgifter som »elementar- och högskoleundervisning» förenades i samma läroanstalt blev en av dem lidande. Bättre vore att inrätta en verklig högskola. Den borde förläggas till Stockholm, där den kunde samverka med befintliga högskolor och med Centralanstalten. Man önskade en utredning av detta.³⁶

En likalydande motion kom i andra kammaren. Även utskottsutlåtandena blev likalydande: man höll med motionärerna. Samtidigt önskade utskotten att fler sätt att lösa frågan utreddes. Till alternativen högre avdelningar respektive ny högskola framkastade man inordning i ett universitet som en möjlighet. Det var allt annat än klart hur gränserna för en högre lantbruksundervisning skulle dras. För att utreda spörs-

35. RD 1909: FK motion nr 41. I Frykholm, *Den högre lantbruksundervisningen vid Ultuna*, XLIVf, omnämns några tidiga bruk av ordet *högskola* i detta sammanhang.

36. RD 1909: FK motion nr 41, 6.

målet tillsatte Kungl. Maj:t en kommitté, med Juhlin Dannfelt som en av ledamöterna.³⁷

ETT BETÄNKANDE kom 1913. I det utvecklades den förståelse av frågan som börjat ta form. I ljuset av vetenskapens växande betydelse för lantbruket hade »den gamla uppfattning fått ge vika, enligt vilken jordbrukaren icke behöver utan snarare har skada av en grundligare teoretisk utbildning«. Lantbruket hade i sin tur avgörande betydelse inte bara för nationens ekonomi – i dess utveckling låg »hjälpmedlet till utjämning av sociala missförhållanden och en säker grund för vår gamla odlings fortvaro och vidare utveckling«. Om man jämförde med ordnandet av högre undervisning för industri och skogsbruk fanns inte motsvarande för lantbrukets del. Om man i stället jämförde med andra länder stod inte Sverige i »jämbredd med de stora kulturstaterna«. Behovet av högre undervisning följde av lägesbeskrivningen. »För dylika studier och för den vetenskapliga forskning, varav lantushållningens framåtskridande är beroende, erfordras särskilda av vederbörande stater underhållna anstalter.«³⁸

Utifrån denna övergripande problemuppfattning kunde olika lösningar tänkas. Lantbruksinstitutens praktiska syftning var svår att förena med en vetenskaplig utan att endera uppgiften blev lidande. Deras lärare hade inte »haft tillfälle att specialisera sig och idka lantbruksvetenskaplig forskning i den grad, som är nödvändig för att undervisningen skall lyftas upp på en högskolas plan«. Att omorganisera dem var ingen lösning. Svaret på frågan var inte heller att införa undervisning vid Centralanstalten, en uppgift som helt skulle omvandla syftningen med denna institution. En annan lösning vore någon form av samlad, polyteknisk organisation, men den var knappast aktuell efter riksdagens beslut om nybyggen och annat för KTH, Veterinärinstitutet, Skogsinstitutet.³⁹

Av de alternativ som återstod – självständig högskola i Stockholm respektive agronomisk fakultet vid ett universitet – fann de sakkunniga att det mesta talade för det senare. En universitetsanknytning skulle

37. RD 1909: AK motion nr 87; FK:s tillfälliga utskott utlåtande nr 5; AK:s första tillfälliga utskott utlåtande nr 13.

38. *Utredning och förslag angående upprättandet av en lantbrukshögskola samt om lantmäteriundervisningens eventuella förläggande till densamma* (Stockholm, 1913), 1ff.

39. Ibid., 4.

skapa goda förutsättningar för forskning, samtidigt som universitetet skulle motta impulser från en praktiskt inriktad fakultet. Inordningen i akademien skulle garantera att kraven på vetenskaplig skicklighet upprätthölls vid lärartillsättningar. En oro för att lantbruksstudierna skulle bli alltför akademiska fann de sakkunniga obefogad – man kunde kräva praktisk erfarenhet vid lärartillsättningar. Vid en avvägning mellan universiteten fann man att Lunds mindre centrala läge talade till förmån för Uppsala.

På basis av detta principförslag behandlade man en mängd konkreta frågor, som kravet på studentexamen i universitetsstatuterna. För att inte utestänga lämpliga sökande som inte avlagt studentexamen fick behörighetskraven anpassas. Ett förslag till bygge av nya lokaler med rum för laboratorier, samlingar, bostäder och annat utvecklades utifrån en diskussion av olika ämnens behov och mängden studerande. I diskussionen av en annan utgiftspost, lärarna, framstår en kommentar om ämnet redskapslära som en signifikativ detalj.⁴⁰

Då det emellertid måste anses vara av större betydelse att få denna lärostol besatt med en person förtrogen med det praktiska jordbrukets krav, än att läraren i ämnet uppfyller sådan fordran på professorskompetens, som anges i § 53 av universitetsstatuterna, hava de sakkunniga ansett lämpligast att för densamma föreslå anställande av en biträdande lärare.

De examina man föreslog knöt an till universitetsordningen. *Agronomisk ämbetsexamen* tog sikte på utbildningen av lantbrukslärare och andra tjänstemän. För den talades det om »en önskvärd begränsning av studietiden« och att undvika »onödigt mångläseri« genom en uppdelning i tre olika linjer. *Agronomie kandidatexamen* jämte *licentiatexamen* skulle inriktas mot specialstudier i vetenskapligt syfte. »Rätt bör ock tillerkännas den agronomiska fakulteten i likhet med andra fakulteter att till *doktorer* ('agronomie doktorer') utnämna dem, som efter licentiatexamen inför fakulteten avlagt disputationssprov.«⁴¹

I en bilaga presenterade Juhlin Dannfelt den högsta lantbruksundervisningen i andra länder, varvid han förklarade att ett motiv för universitetsanknytningen i Tyskland var att »studierna böra hava till ända-

40. Ibid., 28.

41. Ibid., 19f; jfr 48.

mål ej blott att giva fackkunskaper utan även utbildning som människa och medborgare«. Han konstaterade att specialiseringen bland lärarna kunde innebära olägenheter i undervisningen för praktiska jordbrukare. »Men höskolestudierna böra gå hand i hand med forskning och delvis bestå av sådan – vilket också för de verkliga lantbrukshögskolorna plägar angivas som en läroanstalts uppgift – och därför böra lärarna vid högskolan vara framstående specialister i det fack, vari de skola handleda de studerande.« Exempel på hur doktorsfrågan hanterats på olika håll presenterades.⁴²

I en reservation vände sig Alnarpsrektorn Mats Weibull mot ett inslag i förslaget: valet av plats för fakulteten. Han skärskådade argumenten för Uppsala och fann att starkare skäl talade för Lund. Uppfattningen underbyggdes med ett positivt uttalande från universitetet, vilket stödde sig på ett tillmötesgående utlåtande i tomtfrågan från Lunds stad. Stadsfullmäktige i Uppsala hade redan förklarat sig intresserade av att tillhandahålla lämplig tomt.⁴³

Kommitténs förslag förde lantbruksundervisningen över en gräns, in i universitetsorganisationen. Detta skulle ge agrar utbildning och forskning en plats i centrum av det högre utbildningssystemet. Från denna nya hemvist kunde den agronomiska fakulteten samtidigt tänkas få ett större avstånd till avnämarna av dess tjänster. Om än högre kunde den uppfattas som opraktisk.

NÄR BETÄNKANDET GICK PÅ REMISS nagelfor lantbruksinstituten de sakkunnigas förslag. I en internationell jämförelse framhölls att den tyska modellen, med en universitetsförlagd undervisning i »fullständig akademisk frihet«, lett till lägre examinationsfrekvens. På flertalet håll var undervisningen i stället planbunden, i exempelvis Frankrike organiserad vid institut. Förslagen ansågs ta sikte på att utbilda agrarvetenskapsmän, men behovet av sådana var så litet att utredarna fått föra agronomutbildningen till universitetet. Omorganisationen skulle förrycka utbildningen av dessa praktiker. När behovet av lärare och konsulenter var fyllt skulle detta leda till överutbildning, i förlängningen kanske till uppkomsten av ett agronomproletariat. Vidare skulle inkorporeringen i universitetet framhäva »klasskillnaden mellan studenter

42. Ibid., 101f.

43. Ibid., 50–58; bil. 4–5.

och icke-studenter«, samtidigt som de förra i många fall skulle sakna grundläggande kunskaper om jordbruk.⁴⁴

Ett för statsverket billigare alternativ vore att utveckla instituten, att höja lantbruksundervisningen »*på det beståendes grund och utan tvära brytningar*«, som styrelsen i Ultuna uttryckte sig. Detta vore bättre för undervisning såväl som forskning, och man hänvisade till den utveckling Teknologiska institutet, Veterinärinstitutet och Skogsinstitutet genomgått. »Icke heller utbildning af forskare för lantbrukets räkning möter några svårigheter«, förklarade Alnarps lärarråd, som ansåg det bättre med en forskare som mottog impulser från verkligheten än med »den kammarlärde, som ofta synes konstruera problemen blott för att få något att skriva om«.

Lantbruksstyrelsen instämde i mycket av institutens kritik. Att man samtidigt delade en grundläggande problemförståelse med de sakkunniga framgår av en inledande kommentar till lantushållningens positiva utveckling.

Då de väsentligaste orsakerna härtill torde ligga däri, att den vetenskapliga forskningen mer och mer inriktats på lösandet af äfven praktiska landtbruksfrågor och att den praktiske landtmannen samtidigt allt klarare lärt sig inse värdet af det bistånd och stöd, som härigenom erbjudes honom i hans arbete, är det uppenbart, att det för statsmakterna måste framstå såsom en viktig uppgift såväl att bereda bästa möjliga förutsättningar för denna forsknings planmässiga bedrivande som ock att bana väg för spridande i allt vidare kretsar af de genom densamma vunna resultaten.

Men som tillsynsmyndighet var man inte ense med utredarna om *hur* frågan borde lösas. En möjlighet kunde vara att inrätta utlandsstipendier för studerande som ville och förmådde utbilda sig till forskare. I kapitlet *Ekonomerna* ska vi se att man även på andra områden kunde betrakta stipendier för studier i utlandet som ett alternativ till att ordna inhemsk högskoleundervisning.

Även Lantbruksakademien avstyrkte och menade att det behövdes en ny, mer allsidig utredning. En stor minoritet reserverade sig mot denna något diplomatiska slutsats, för att i stället explicit förorda en

44. Materialet för den följande framställningen finns samlat i RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 26/2 1931 nr 49, vol. 1.

högskola i Stockholm. Centralanstalten förespråkade också det positiva alternativet högskola, förlagd till huvudstaden.

Lunds universitet tillstyrkte i stället de sakkunnigas förslag – men förklarade att en eventuell agronomisk fakultet borde placeras i Lund. Uppsala universitet biföll förslagen, både universitetsanknytningen och placeringen. Beträffande behörighetskraven konstaterades att studentexamen lämnade mycket övrigt att önska, »då den från en inträdesexamen till universitetet öfvergått till en mera allmänt medborgerlig examen, lämpad icke uteslutande för universitetets utan äfven för åtskilliga högre tillämpningsskolors behof«. Till skillnad från i Lund kunde man dock tänka sig att frånga kravet på studentexamen, även om det innebar att de studerande skulle sakna betyg i latin, franska, engelska, kristendom, historia och filosofisk propedeutik. Men då blev det väsentligt att upprätthålla gränsen mellan de olika klasserna av studerande, så att de som kom från lantbruksinstituten inte fick skriva in sig vid andra fakulteter eller förvärva agronomisk licentiatexamen eller doktorsgrad.⁴⁵

Sammanfattningsvis konstaterar vi att betänkandets förslag 1913 mötte massiv kritik. Försöket att konstruera en institutionell bas för en högre, vetenskaplig lantbruksundervisning ledde till artikuleringen av en mängd uppfattningar och alternativa möjligheter. Alla motstridiga ståndpunkter som följde gamla spår gjorde förslagen omöjliga som utgångspunkt för en politisk lösning av frågan.

Nya förslag och nygamla reaktioner

Världskrigets utbrott bidrog till att den svårgreppade frågan sköts på framtiden. Fokus hamnade på mer akuta problem, som livsmedelsförsörjningen i en tid med begränsad handel och dåliga skördar. Hungerupplopp bröt ut 1917. Samtidigt skapade efterfrågetrycket goda möjligheter för producenter. Hushållningsaspekter fick ökad betydelse på olika plan och tog sig bland annat uttryck i de planhushållningsidéer som följde på den reglerade krigsekonomin.

Även om högskolefrågan fick vila fortgick verksamheterna vid lantbruksinstituten. Med anledning av en statlig lönereglering förordade de att deras lärare skulle likställas med universitetens professorer. Lantbruksstyrelsen instämde. Det var orimligt att lärarna jämfördes med läroverkslärare om man tog hänsyn till arbetsuppgifterna och till att in-

45. Ibid., vol. 4.

stituten skulle rekrytera personal i konkurrens med Centralanstalten, Skogshögskolan, Veterinärhögskolan och andra. Lärarna borde föras till den kategori lägre avlönade professorsbefattningar som fanns vid exempelvis Chalmers. Man fick medhåll av Löneregleringskommittén som menade att den olösta frågan om den högre – eller högsta – lantbruksundervisningen inte borde blockera denna reform. Riksdagen omvandlade 1917 institutens lektorer till professorer.⁴⁶

Året därefter arbetade de med att justera stadgarna. I samband med detta föreslog man professurer i lantbruksekonomi, genom uppdelning av de äldre kombinationstjänsterna i jordbrukslära och lantbruksekonomi. Betoningen av ekonomi i modern mening var ett tecken i tiden och fogades till de tidigare betoningarna av utbildningens naturvetenskapliga och tekniska aspekter. Frågan om avsättningen hade blivit mer central när lantbruket producerade för mer eller mindre avlägsna marknader. Det statsfinansiella läget i början av 1920-talet gjorde dock att politiker avvaktade med beslut som kostade och kunde föregripa större reformer.⁴⁷

MEN I LANTMANNAKRETSAR togs högskolefrågan upp till debatt. Man förde den vid Lantbruksveckan och i *Landtmannen*, med Lantbrukslära-reföreningen som en drivande aktör. Föreningen ändrade 1920 namn till Sveriges Lantbrukslärareförbund, som ett föreningsorgan för nybildade organisationer som Föreningen Sveriges Jordbrukskonsulenter och Svenska Lantmannaskolornas lärareförening. Spänningen mellan organisatorisk samling och splittring befördrade knappast kärformeringen. Fronten blev inte mer enad genom tillkomsten av Sveriges Agronomförbund 1921. Det skulle främja den lantbruksvetenskapliga forskningen och undervisningen, men höll initialt en rätt låg profil utåt.⁴⁸

I debatten efter kriget turnerades bekanta teman, som återopandets av förebildliga exempel i utlandet till stöd för den egna uppfattningen. Beroende på syfte kunde man hänvisa till erfarenheter från något av de nordiska grannländerna, med deras olika organisationsformer, men också till Tyskland, med universitetsanknytning som ett möjligen avskräck-

46. RD 1917: proposition nr 304.

47. SFS (1918), nr 405 och 406 är de stadgar som bl.a. justerats för den nya lärarkategorin professor, men förslagen i samband med detta arbete sköts alltså på framtiden, med följd att detta och annat material samlats i en akt som är fördelad över flera kapslar: RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 26/2 1931 nr 49, vol. 3.

48. Sven Alvelid, »Agrifack 40 år«, *Agrifack* (1982:2), 1 off.

ande exempel, eller till USA, där avhandlingsarbete i en »'graduated school'« under lärarledning och med assistenttjänstgöring kunde framhållas som ett gott exempel.⁴⁹

För att ge en bild av läget ska jag kort presentera August Östergrens »I lantbrukshögskolefrågan« från 1925. Denna text var det sista och längsta bidraget till jubileumsskriften *Kungl. Jordbruksdepartementet 1900–1925*. Utifrån sammanfattningar av äldre förslag respektive aktuell debatt analyserade författaren frågekomplexets olika aspekter samt argumenterade för de lösningar han kommit fram till. Östergren hade sin utbildning från både Ultuna och Alnarp jämte Stockholms högskola, och hade erfarenhet av att arbeta både som förvaltare och som konsulent vid Stockholms läns hushållningssällskap. Han hade företagit flera statsunderstödda studieresor till utlandet och var ordförande för Lantbrukslärareförbundet, men hade sitt arbete vid Jordbruksdepartementet som statskonsulent för egnahemsväsendet.⁵⁰

Utifrån redogörelsen för debattläget förklarade Östergren att man först måste bestämma omfattningen av en tänkt högskolas verksamhet och klargöra gränserna nedåt och uppåt samt åt sidorna, mot praktiken respektive forsknings- och försöksverksamheten. Gränsdragningen mot den lägre undervisningen borde markeras genom skärpta krav på teoretiska förkunskaper jämte kvalificerad praktik. I övrigt borde högskolan inte avgränsas mot det praktiska livet, den vetenskapliga försöksverksamheten eller den högsta utbildningen. »Forskning och studier på licentiatplanet, arbeten med doktorsavhandlingar etc. måste höra högskolans verksamhet till.«⁵¹

För att få till stånd en högskola av sådan karaktär anbefallde Östergren »*samling av krafterna efter rena lantbrukslinjer*«. Då söntring stått i

49. Anföranden och diskussionsinlägg kan följas i *Handlingar till Lantbruksveckan: År 1919* (Stockholm, 1919) och motsvarande de följande åren, här närmast: G. Leufvén, »Den högre lantbruksundervisningens ordande« (1919); Aug. Östergren, »Huru löses lantbrukshögskolefrågan bäst?« (1920 och 1921); M. von Wachenfelt, »Nordamerikanska lantbrukshögskolor« (1921) (citatet: 232, under rubriken »Gradualarbete«); Arvid Zachrisson, »Agronomernas utbildning och platsmöjligheter« (1923). Inlägg publicerades och utvecklingen följdes (se »Undervisningsväsende«) även i *Landtman-nen*, som också rymde andra kommentarer, t.ex. L. Rosengren, »Vilken är den lämpligaste platsen för en lantbrukshögskola?« (1919).

50. Sigfrid Andersson (red.), *Alnarps matrikel* (Åkarp, 1935), 418; han är även upptagen i matrikeln för Ultuna.

51. August Östergren, »I lantbrukshögskolefrågan«, i *Kungl. Jordbruksdepartementet 1900–1925*, 243.

vägen för en lösning diskuterade han en rad frågor som splittrat krafterna, såsom olika samordningsförslag. Slutsatsen blev att förening med ett universitet eller någon fackhögskola i Stockholm var sämre alternativ än eget läroverk, förenat med lantbruk och nära ett universitet. Men för en sådan lösning fanns två alternativ, fast inte behov av mer än en högskola. »Dualismen mellan lantbruksinstituten är utan all fråga den svåraste knuten att lösa«. Östergrens avvägningar gav till slutsats att Ultuna borde bli en lantbrukshögskola, med Alnarp som anknuten avdelning.⁵²

Relationen till försöksverksamhetens institutioner var en annan söndrande fråga. Då högskolan inte bara skulle vara en undervisningsanstalt utan även »en centralhård för inhemsk lantbruksvetenskaplig forskning« borde Centralanstalten förläggas till dess närhet, men inte inordnas i den utan samverka med den. Det torde vara effektivt att samlokalisera fler institutioner för praktisk-vetenskaplig forskning. Samarbete i form av amanuensstjänstgöring kunde främja utbildningen för högre lärdomsgrader, samtidigt som försöksanstalterna finge god tillgång till lämpliga hjälpkrafter.⁵³

Östergren tog upp fler frågor rörande organiseringen av en högskola som såg till kunskapsbildningen på den egna domänen. Behörighetskraven borde alltså skärpas, men studentexamen inte göras obligatorisk. Ämnesspecialiseringen innebar behov av fler professurer. Inte minst behövde de ekonomiska aspekterna uppmärksammas mer, som vid andra fackhögskolor som fokuserat på utbildningens naturvetenskapliga och tekniska grunder. Rättvisan fordrade att lantbruket på samma sätt som andra näringar fick sin högskola. Han avslutade med att hoppas på en snar och allsidig utredning för en rationell lösning.

Som vi ska se kom flera av Östergrens tankar i lantbrukshögskolefrågan att förverkligas. Men för det krävdes en samling av politisk vilja som var svår att få till, vilket vi också ska se.

Lantbrukslärareförbundet och andra aktörer utvecklade i skrivelser till Kungl. Maj:t näringens behov av vetenskaplig undervisning. Lantbruksstyrelsen bekräftade behovet av en ny utredning. I riksdagen utvecklade en lantbrukare 1926 önskemålet i en motion. Jordbruksutskottet höll med och tillade att Sveriges »efterblivenhet« i relation till grannländerna vuxit med tiden.⁵⁴

52. Ibid., 253f.

53. Ibid., 258.

54. Material i R AiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 26/2 1931 nr 49, vol. 3–4. RD

REGERINGEN UTSÅG EN KOMMITTÉ. Dess nio ledamöter företrädde olika perspektiv på problematiken men samlades kring uppgiften att skyndsamt utreda den.⁵⁵

Redan 1927 lade man fram ett omfångsrikt betänkande. Det inleddes med utsagan att grunden för framgångsrikt näringsidkande var »planmässigt tillämpande« av erfarenhetens och forskningens rön. Lägesbeskrivningen preciserades.⁵⁶

Efter hand som naturen blev föremål för ett mera ingående studium, blev också jordbruket delaktigt av frukterna därav, och den uppfattningen började allt mer göra sig gällande, att en ändamålsenlig skötsel av jordbruket i hög grad måste vila på ett rätt förstående av naturen och dess krafter. [---]

[Det] är tillfyllest att konstatera, att numera snart sagt varje form av näringsutövande står under intim påverkan av den vetenskapliga forskningen inom ifrågavarande område. Det är denna, som framför allt giver näringen de medel i handen, varmed svårigheter kunna bekämpas och framsteg göras. Forskningen är det livgivande element, varförutan näringslivet snart skulle förtvina.

Forskare utbildas emellertid endast i sällsynta undantagsfall av sig själva.

Utbildning var avgörande på många plan, framhöll utredarna. För att praktiker skulle kunna tillgodogöra sig forskningens rön fordrades en allmän kompetenshöjning, något som fordrade kvalificerad undervisning, som i sin tur fordrade kvalificerade lärare. Insikten om dessa samband hade i alla kulturländer lett till skapandet av lämpliga institutioner. Dessa allmänna insikter gällde även Sverige och jordbruksnäringen.

Men lantbruksinstitutens organisation från 1892 var otidsenlig. Deras utveckling hade hindrats av den »dualism i syftemålet« som följde av att de samtidigt skulle utbilda såväl praktiska jordbrukare som lärare, konsulenter, försöksledare och andra med behov av vetenskaplig fördjupning. I försöken att möta allas behov hade instituten gått

1926: AK motion nr 299; Jordbruksutskottet utlåtande nr 44, 8.

55. De rätt allmänt formulerade direktiven består primärt av referat av tidigare inlägg: RAiS Jordbruksdepartementet, statsrådsprotokoll 30/9 1926 nr 18.

56. *Betänkande med förslag till den högre lantbruksundervisningens ordnande*, SOU 1927: 32, 5.

en medelväg som inte tillfredsställde någon. För att skapa »en vetenskaplig högskola i detta ords verkliga mening« förslog det inte, menade kommittén, att reformera existerande institutioner på marginalerna. Bristen på kvalificerade sökande till viktiga befattningar tydliggjorde behovet av reformer. Under dessa behov låg näringens betydelse för nationen, utifrån ekonomiska och sociala synpunkter, »men även folkhygieniska och rasbiologiska«, som det sades med en då obelastad formulering.⁵⁷

Utifrån sin inledande verklighetsbeskrivning och problemformulering drog de sakkunniga den allmänna slutsats som utgjorde grunden för argumentationen i olika delfrågor. Det fanns ett oomtvistligt behov av statens engagemang för att Sverige inte på dessa »den andliga och materiella kulturens områden« skulle »komma allt för mycket efter«. För den »*praktiskt-vetenskapliga* undervisning« som var avgörande krävdes att lärarna själva forskade inom sina områden. »Endast under denna förutsättning kan undervisningen följa utvecklingen samt göras verkligt levande och ägnad att hos den studerande ungdomen uppväcka håg för forskning ävensom förståelse för dess betydelse, arbetssätt och möjligheter.« Mot bakgrund av detta krav identifierade man en nyckelfråga: »*Utbildning av vetenskapsmän på jordbruksområdet*«. ⁵⁸

När de sakkunniga diskuterade lösningar förklarade de att behovet i form av mängden studerande var avgörande för dimensioneringen. Statistiska beräkningar visade att elevantalet inte motiverade mer än en utbildningsanstalt på högskolenivå. Frågan om samorganisering med någon annan läroanstalt fick negativa svar. Samordning med Centralanstalten ansågs rimligare. Underhandskontakter hade dock klargjort vilket motstånd som fanns mot att påföras en undervisningsuppgift, något utredarna också menade skulle omdana anstalten. Bäst vore en självständig läroanstalt som kunde samverka med andra institutioner. Diskussionen av placeringsfrågan utmynnade i att de realistiska alternativen var Stockholm, Ultuna, Alnarp.⁵⁹

En mer kvalitativ fråga var hur behörighetskraven skulle formuleras, i förlängningen vilken sorts elever som borde antas. Betänkandet labo-

57. Ibid., 20ff.

58. Ibid., 21, 30ff, 39.

59. RAiS Yngre kommitté nr 244, vol. 1 inkomna konfidentiella skrivelser från Centralanstalten i mars-april 1927; vol. 3 PM nr 6 om samarbete med institutioner i Stockholm, av Christian Barthel, och nr 35 med officiella svar från bl.a. Centralanstalten.

rerade med två organisatoriska huvudalternativ, i vilka högskoleundervisningen i princip byggde på studentexamen respektive agronomkurs. I det första alternativet betonades samma allmänna bildning som vid »annan verklig högskola i vårt land«, i det andra fackutbildningen vid ett lantbruksinstitut, som alltså blev högskoleförberedande.⁶⁰

Betänkandets många och långa utläggningar mynnade ut i att det vore bäst med en självständig högskola, vars undervisning primärt byggde på studentexamen och som förlagts till Ultuna. I sammanfattning kan utredarnas förslag karakteriseras som ett skiktat system, vars gränsdragningar utgick från tre kategorier studerande med olika mål.

Utbildningen av *driftsledare* för det större jordbruket skulle förläggas till ett tänkt lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut i Alnarp, och likna den tvååriga agronomkursen men fokusera mer på de praktiska ämnena. Högskolan skulle i stället ge mer utrymme åt grundläggande ämnen, i en examensordning som den i 1913 års betänkande. Utbildningen av *tjänstemän* skulle likna kombinationen av agronom- och konsulentkurserna och omfatta tre år. Dess 25 ämnen i tre linjer – jordbruk, husdjur och ekonomi – skulle leda till agronomisk ämbetsexamen. Vid sidan av den föreslogs en agronomie kandidatexamen. Den skulle rymma färre ämnen och större möjligheter till specialisering, men inte ge behörighet till befattningar som krävde agronomisk allmänbildning. Utbildningen av *vetenskapsmän* skulle leda till agronomie licentiatexamen, till vilken kandidat- men även ämbetsexamen gav behörighet.

På sikt vore det önskvärt med doktorsgrad. De som ägnade sig åt dessa högre studier torde bli så få att undervisningen finge ordnas genom handledning och övningar snarare än föreläsningar och kurser. Likväl framstod de som en nyckelkategori. Eftersom det var avgörande med vetenskapligt utbildade lärare måste den vetenskapliga kompetensen, visad i exempelvis en avhandling, bli avgörande vid rekrytering. Samtidigt kan man ana en kluvenhet inför forskarskicklighet som ensamt utslagsgivande befordringsgrund.⁶¹

60. *Betänkande med förslag till den högre lantbruksundervisningens ordnande*, 48. Inom kommittén utvecklade sig olika uppfattningar om lämpligaste alternativet; se t.ex. principvoteringen 14/6 1927, vars utfall ledamoten Per Edvin Sköld reserverade sig mot, i RAiS Yngre kommitté nr 244, vol. 1 protokoll.

61. *Betänkande med förslag till den högre lantbruksundervisningens ordnande*, 164.

Skall undervisningen vid den blivande lantbrukshögskolan kunna höjas till en i vetenskapligt hänseende fullt tillfredsställande nivå, måste det sålunda förutsättas, bland annat, att lärarna och framför allt huvudlärarna äro skickliga undervisare samt äga den praktiska läggning och de vetenskapligt fördjupade kunskaper, som göra dem ägnade att med framgång bedriva forskningsarbete inom sitt verksamhetsområde.

Till betänkandet fogades sex reservationer, bland annat i placeringsfrågan. Per Edvin Sköld, socialdemokratisk riksdagsman som värnade småbrukspolitiken, förklarade att syftet med undervisningen – att utbilda lantbrukslärare och konsulenter som förmådde leda människor engagerade i jordbrukets praktik – nåddes bäst med elever som hade rik erfarenhet av denna praktik. Men barn från jordbrukarhem motades i det föreslagna systemet, som i stället banade väg för dem med studentexamen. Med två andra ledamöter protesterade han även mot avsaknaden av positiva förslag om samorganisering med Centralanstalten, varigenom man missade möjligheter till ett ömsesidigt befruktande utbyte och i stället kanske bäddade för en ömsesidigt hindrande kamp om begränsade resurser.

Att betänkandet mötte sådana protester redan inför överlämnandet kunde inge farhågor. Vi noterar också hur förslag om några ord i stadgan, exempelvis om de behörighetskrav som bestämde karaktären på elevkåren, blev omstridda genom att de i förlängningen rörde utbildnings-, jordbruks- och socialpolitiska spörsmål. Laddningen komplicerade framtiden för förslagen.

UNDER REMISSBEHANDLINGEN utvecklades skiftande uppfattningar i olika frågor, till exempel om för- och nackdelar med planbundna respektive friare studier. Inspektörerna för den lägre lantbruksundervisningen anlade andra synpunkter än Veterinärhögskolan, Skogshögskolan, KTH. Statskontoret fäste sig vid vad som vore minst kostsamt för statsverket.⁶²

Centralanstalten framhöll, i linje med kommittéförslaget, att den inte kunde samordnas med en undervisningsinstitution utan skada för sin vetenskapliga syftning. Lantbruksinstituten hade en annan syn på

62. Materialet för framställningen finns samlat i RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 26/2 1931 nr 49, vol. 1.

samorganiseringsfrågan. Alnarp ansåg rent av att Centralanstalten borde avvecklas och de frigjorda resurserna fördelas till instituten. De borde båda upprustas för att möta kraven på högre utbildning, men *om* det bara skulle finnas en högskola talade alla rimliga argument för att den borde placeras i Skåne. Ultuna var av annan åsikt. Samtidigt fanns olika uppfattningar om betydelsen av praktik för att bli antagen som studerande respektive anställd som lärare. En reservant i Ultunastyrelsen ifrågasatte vilket värde högre studier hade för den som sökte befattningar på lantbruksområdet; verksamheterna var i regel så praktiskt inriktade »att en specialundersökning av sådan karaktär, att den leder till agronomie doktorsgrad, icke bör tillmätas någon avgörande betydelse«.

Universiteten menade att man borde avvakta med licentiatexamen och doktorsgrad tills erfarenheter av den nya institutionen vunnits. Någon fann förslaget om ett system som liknade de filosofiska examina malplacerat. Men vikten av att likna den akademiska ordningen kunde också betonas, som att man framhöll betydelsen av vetenskaplig skicklighet hos lärarna för att ge studierna en ny karaktär: »det förefaller som om undervisningen genomgående vore alltför mycket kursartad eller skolmässigt anlagd och icke tillräckligt bygger på de studerandes självverksamhet«.

Många instanser delade uppfattningen att något måste göras, men sedan divergerade åsikterna om hur olika gränser borde dras. Frågan om gränsen mellan undervisnings- respektive försöksverksamheter hade handgripliga konsekvenser för vilka element som borde ingå i den organisation som skulle byggas. Detta spörsmål hade också bäring på det triangeldrama placeringsfrågan utgjorde. Det var mycket som stod på spel för de närmast berörda institutionerna. Svaret på den fråga som hade sådana återverkningar på kunskapsbildningen på den agrara domänen låg i politikernas händer.

EN UTREDNING AV RELATIONEN mellan Centralanstalten och den högre lantbruksundervisningen var något jordbruksministern fann påkallat. Nygamla sakkunniga tillsattes och presenterade hösten 1929 ett betänkande.

I det konstaterades att aktiviteterna vid anstalten fått olika inriktningar. Man bedrev fältbaserade försöksverksamheter vid gårdar runtom landet, med mer praktiska syften, som att demonstrera nya metoder. Men man ägnade sig även åt laboratoriebaserade undersökningar, med intresset mer vänt mot vetenskapen. Vilken organisation som vore bäst

för anstalten var oklart, men klart var att aktiviteterna odlats på olika sätt vid dess olika avdelningar.⁶³

De sakkunniga utredde hur Centralanstalten *kunde* relateras till en högskola och kom fram till fyra huvudalternativ. Det räcker här med att konstatera att två av dem innebar att de forskningsorienterade verksamhetsgrenarna införlivades med högskolan, medan de försöksorienterade organiserades i en självständig försöksanstalt. Däremot tog de inte ställning till om Centralanstalten *borde* omorganiseras. Man förklarade att denna fråga gick utöver uppdraget men konstaterade att den kunde betraktas ur olika perspektiv. För undervisningen torde en samorganisering innebära fördelar, inte minst för studerande på licentiatnivån. Försöksverksamheten borde också kunna tjäna på en närmare anknytning, även om risker med flytt och inkorporering kunde diskuteras. Slutsatsen av utredningarna var i alla fall klar. Det gick utmärkt att fatta beslut i högskolefrågan utan att ha tagit ställning till en eventuell anknytning av försöksverksamheten.

Kommitténs sätt att sätta parentes runt den mest kontroversiella frågan var inte orimligt givet dess uppgift, men kanske inte i linje med intentionen i formuleringen av den. När betänkandet gick ut på remiss blev också flera yttranden trevande eftersom det inte fanns något positivt förslag att ta ställning till. Somliga menade att man kunde besluta i högskolefrågan för sig, andra att frågan om Centralanstalten måste lösas samtidigt. Lantbruksakademien vände sig mot alla samorganiseringsalternativ. Men mot denna uppfattning reserverade sig en större minoritet, som såg skäl för en närmare samverkan: »En av orsakerna varför Centralanstalten hittills måhända icke helt och fullt varit av avsedd betydelse för det svenska jordbruket synes vara, att den på grund av sin organisation icke kunnat utbilda några lärjungar.«⁶⁴

Som vi ska se kunde denna palett av motstridiga uppfattningar bli ett hinder på vägen till beslut i frågan.

63. *Utredning beträffande Centralanstaltens för försöksväsendet på jordbruksområdet och en blivande högre lantbruksundervisnings inbördes ställning*, SOU 1929:19. Hela direktivet finns i RAiS Jordbruksdepartementet, statsrådsprotokoll 1/6 1928 nr 48; man anar hur uppfattningarna divergerade utifrån de inkomna handlingarna i RAiS Yngre kommitté nr 408, vol. 1.

64. Materialet är samlat i RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 26/2 1931 nr 49, vol. 1.

Den politiska vägen till ett högskolebeslut

Svårigheterna blev inte mindre av att jordbrukspolitiken var en het potatis i tiden. Lantbruket hade aldrig riktigt hämtat sig efter det krisartade prisfall som inlett 1920-talet. Näringsgrenen sysselsatte färre men producerade mer. Avsättningen var problematisk och det blev inte lättare att nå lönsamhet när depressionen spred sig och sänkte köpkraften. Försök att reglera efterfrågan utvecklades när politikerna sökte sätt att hjälpa lantbrukarna. Inom regeringen framhöll statsminister Arvid Lindman lantmannahögerns trofasthet och föreslog tullhöjningar, något industrihögerns krafter protesterade mot. Förslagen ogillades även av småbönder och socialdemokrater. Sedan riksdagen 1930 röstat ned spannmålstullarna avgick Lindman. Problemen kom att bestå och moderneringen blev inte vad den varit. Småbrukspolitiken hade inte fört med sig de lösningar dess tillskyndare hoppats på. Verksamhetens ramar blev allt mer reglerade när politiken för jordbruket blev mer stödjande och intrasslad i närings-, social- och försvarspolitiska målsättningar.⁶⁵

Men innan Lindmans regering föll hade den lagt fram förslag i lantbrukshögskolefrågan. Propositionen var raskt producerad med tanke på omfånget. I den behandlades betänkanden, remissyttranden, reservationer – allt i flera omgångar med flera frågor med till synes fastlåsta positioner.

Utgångspunkten för förslagen var behovet av reformer, inte minst i ljuset av att Sverige saknade »en institution för verkligt högskolemässig lantbruksundervisning«. En sådan behövdes för att stödja näringen, som i andra länder. Utifrån slutsatsen att högskolefrågan behövde lösas snarast tog jordbruksministern ställning i några omtvistade frågor. En diskussion av samorganiseringsförslag ledde till slutsatsen att det vore bäst med en självständig lantbrukshögskola. I placeringsfrågan gav han försteg åt Ultuna. Vad gällde relationen till Centralanstalten ansåg ministern att försöksverksamheterna behövde utredas grundligare, men att ett beslut om högskola varken behövde eller borde skjutas fram i avvaktan på detta.⁶⁶

Mindre men inte nödvändigtvis mindre kontroversiella frågor avhandlades också, som att studentexamen skulle utgöra normen för behörighet. För att undervisningen skulle bli högskolemässig behövde de

65. Gunnar Hellström, *Jordbrukspolitik i industrisamhället* (Stockholm, 1976), 187ff.

66. RD 1930: proposition nr 249, 19f.

studerandes självverksamhet utvecklas och lärarna »vara jämförelsevis specialiserade och äga relativt höga vetenskapliga kvalifikationer«. Förslaget om examensväsende följde betänkandets akademiserade nomenklatur.⁶⁷

Vidare förklarade ministern att vid en lantbrukshögskola »torde det vara riktigt att redan från början räkna med, att denna skall lämna sin medverkan till utbildning av vetenskapsmän på jordbruksområdet«. För att stimulera till sådana studier var det lämpligt att införa en agronomie licentiatexamen. Men med doktorsgraden borde det nog anstå, även om det var »ett viktigt framtidsmål för lantbrukshögskolan att söka snarast ernå den auktoritet, som bör utgöra grundval för rätt att utdela doktorsgrad«.⁶⁸

Vi konstaterar att frågan om doktorsgraden, med dess kopplingar till den tänkta högskolans grundläggande utbildning och rekrytering av lärare, till dess status som högskola, följde med hela tiden, ända in i riksdagen, även om den inte stod i centrum för processen.

JORDBRUKSMINISTERN FICK MOTHUGG. I riksdagen kom motioner och avslagsyrkanden. I fokus stod frågan om försöksverksamhetens eventuella samordning med undervisningen. Alla möjligheter i placementsfrågan återkom.⁶⁹

Jordbruksutskottet yrkade avslag, primärt med hänvisning till ställningen för Centralanstalten. Man konstaterade att denna, »vilken ursprungligen avsetts att utgöra en försöksanstalt, mer och mer kommit att intaga ställningen av en anstalt för vetenskaplig forskning«. Utskottet ansåg att undervisningen borde koncentreras till *en* högskola och att valet stod mellan Ultuna och Stockholm. Vidare förklarade man att det i ett förnyat förslag borde inarbetas åtgärder som gjorde det lättare för jordbrukarungdom utan studentexamen att komma in vid högskolan. Dessutom borde utbildningen för driftsledare inom det större jordbruket, närmast agronomkursen vid Alnarp, ges en mer praktisk inriktning. Utskottets utlåtande genererade tre reservationer.⁷⁰

Jordbruksministern förklarade i båda kamrarna att kritiker nog sköt fram Centralanstalten för att de önskade en annan lösning av place-

67. Ibid., 100, 221.

68. Ibid., 101f.

69. RD 1930: AK motion nr 530 och 539–542.

70. RD 1930: Jordbruksutskottet utlåtande nr 89, 6.

ringsfrågan än propositionens Ultunaförslag. Han bemötte invändningar och strök under uppfattningar. »Kravet, att högre undervisning och vetenskaplig forskning skola förenas i samma anstalt, har sålunda redan i förevarande proposition med styrka gjorts gällande.« Han fann det mycket bekymmersamt om beslutet åter sköts upp, dels för lantbruksinstituten, dels för landets jordbruk.⁷¹

Per Edvin Sköld utvecklade den uppfattning som väglett Jordbruksutskottet. Han förklarade att det rätt »ett latent krig« om ledningen av försöksverksamheterna och att motsättningarna skulle förvärras om riksdagen sköt organiseringsfrågan framför sig. Vissa av Centralanstaltens avdelningar var närmast universitetsinstitutioner. Praxis sade att sådana skulle höra till en läroanstalt, med de möjligheter till ömsesidigt utbyte det innebar, i stället för att isoleras som fristående institut för forskning. Väsentligast i utskottets ställningstagande var dock, menade skåningen Sköld, att Alnarpsalternativet lyftes ut ur ekvationen. Så länge rivaliteten mellan Ultuna och Alnarp hölls vid liv riskerade frågan att gå i stå.⁷²

RIKSDAGEN FÖLJDE UTSKOTTSFÖRSLAGET, som alltså innebar att kompletterande förslag skulle inarbetas i en ny proposition. Vi noterar att demokratiseringen av den högre lantbruksundervisningen vid denna tid gjordes till en valfråga av Socialdemokraterna. De frågor vi följer skar genom olika politikområden.⁷³

Utarbetandet av kompletteringarna gick till så att Per Edvin Sköld inom Jordbruksdepartementet sammanställde särskilda promemorior. Dessa dryftades sedan av sakkunniga, bearbetades och sändes på remiss. En promemoria utredde hur utbildningen av driftsledare kunde göras mer lämpad för det praktiska jordbruket. Förslaget blev att den agromkurs som föreslagits skulle ersättas av en ettårig fortbildning, med tvåårig lantbruksskola som grund, kallad lantbruksskolans högre kurs. Alnarp vände sig mot denna tanke, som man menade skulle degradera institutet till en lantbruksskola.⁷⁴

En annan promemoria behandlade frågan om hur man kunde underlätta för lantbrukets söner att vinna inträde vid dess högskola. Förslaget

71. RD 1930: FK protokoll nr 40, 121–135; AK protokoll nr 41, 127–143 (citatet: 131).

72. RD 1930: AK protokoll nr 41, 134.

73. Per Albin Hansson, *Ett demokratiskt framstegsprogram* (Stockholm, 1930), 8.

74. Material i RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 26/2 1931 nr 49, vol. 2.

blev att ge bidrag till vissa folkhögskolor för en ny specialkurs, med uppgift att förbereda lämpliga lantbruksstuderande utan studentexamen för högskolestudier. Ingen remissinstans avstyrkte det förslaget, som ansågs behjärtansvärt.

DEN PROPOSITION SOM 1931 lades fram av Carl Gustaf Ekmans frisinnade regering var omfångsrik och svåröverskådlig genom alla turer. Jordbruksminister Bo von Stockenström utgick i mycket från tidigare förslag, och i det följande ska bara vissa nyheter beröras.

I frågan om Centralanstaltens ställning menade ministern att det ur undervisningens synpunkt bara vore fördelaktigt med en samorganisering. För högskolans lärare bleve det svårt att hålla kontakten med studerande på licentiatnivå om dessa skulle utföra sina arbeten vid en annan anstalt, på annan ort. »Utvecklingen kunde lätt leda dithän, att det till sist finge bli vetenskapsmännen vid försöksanstalten, som komme att handla och examinera på det högre stadiet med påföljd, att högskolan på nytt sjönke ned till allenast ett institut.« Förslaget blev att inkorporera Centralanstaltens laboratoriebaserade avdelningar i högskolan. De avdelningar som arbetade med försök utspridda över landet skulle bilda en ny centralanstalt, som på sikt finge flytta till Ultuna.⁷⁵

Frågan om vilken sorts bakgrund eleverna på en lantbrukshögskola borde ha var också omtvistad. I syfte att underlätta inträdet för jordbrukarungdomar utan studentexamen föreslogs den nya specialkursen. Den kunde förläggas till Vilans folkhögskola, som låg nära Alnarp, och skulle ge eleverna språkfärdigheter och viss allmänbildning samt fördjupade kunskaper i matematik och grundläggande naturvetenskaper. Beträffande teoretiska förkunskaper borde studentexamen utgöra normen, och vad gällde praktiska förkunskaper borde tre års kvalificerad praktik krävas. I många frågor var hållningen att man fick vänta med exakta bestämmelser tills någon erfarenhet vunnits. Riksdagens beslut måste gälla ramarna för undervisningen – detaljerna fick överlätas åt Kungl. Maj:t och den framtida högskoleledningen.

I förhållande till fjolårets förslag vände sig ministern mot idén om en agronomisk ämbetsexamen, som förde tanken till en akademisk examen, och förordade i stället *agronomexamen*. Denna benämning blev så att säga ledig när den tidigare agronomkursen ersattes av lantbruksskolans högre kurs, alltså driftsledarutbildningen i Alnarp. Han vände

75. RD 1931: proposition nr 143, 164.

sig även mot tanken på en agronomie kandidatexamen, men fann att agronomie licentiatexamen var en passande benämning på målet för de högre studier som borde finnas vid högskolan. Men det fick anstå med rätten att utdela doktorsvärdighet.⁷⁶

Ministern hade garderat så gott han förmått. Illavarslande var att redan vid regeringssammanträdet reserverade sig utrikesministern, landshövdingen i Malmöhus län, friherre Fredrik Ramel. Han ansåg att *båda* lantbruksinstituten borde göras till högskolor. I riksdagen kom sju motioner i frågan, flertalet inne på samma spår eller på att instituten borde utvecklas i anslutning till respektive universitet, men en placering i Stockholm var också på förslag. Jordbruksutskottet tillstyrkte dock propositionen, om än med reservationer.⁷⁷

AV DEBATTERNA inför avgörandet framgår att det skrivits i tidningar och talats i radio om det nya förslaget. Men de glest besatta bänkarna antydde att intresset inte var på topp. Många ansåg nog utgången given.

I andra kammaren var det mest motståndare som yttrade sig sedan jordbruksministern inlett med att tala för propositionen. Sköld försvarede förslagen. Ifrågasatt av kritiker läste han ur manuskriptet till ett radioanförande, i vilket en grundläggande argumentation kom till uttryck: »Den högre lantbruksundervisningen är den nästan *enda* högre fackutbildning, som i det väsentliga lever kvar i det förra århundradets former. Det är på tiden, att den rycker fram i raden av vår tids moderna undervisningsanstalter. Även i jämförelse med andra länders jordbruksundervisning äro vi efterblivna här i landet.»⁷⁸

Även om debatten blev utdragen tillkom knappast nya synpunkter. Efter voteringar i flera steg tillstyrktes propositionen.

I första kammaren utvecklade sig debatten på likartat sätt, men där framkom synpunkter av större intresse för oss. Till detta bidrog Carl Forssell, den stridbare och tydliggörande KTH-professor vi mötte i *Teknikerna*. Han förklarade att det angivna målet, att utbilda konsulenter och lantbrukslärare, inte kunde läggas till grund för högskoleverksamhet. I stället var »forskningen och utbildandet av forskare» avgörande även för en fackhögskola. Men för utbildning av forskare behövde man

76. Ibid., 258ff.

77. Ibid., 420; FK motion nr 232; AK motion nr 389 och 402–406; Jordbruksutskottet utlåtande nr 80.

78. RD 1931: AK protokoll nr 40, 2–45 (citatet: 43).

ett stort urval studerande, bland vilka de med den rätta begåvningen kunde börja forska och omsider fylla lärarbefattningar. Samtidigt behövde alla andra utbildas så att de förmådde stärka den näring i vars tjänst man verkade.⁷⁹

Forssell menade även att kravet på hela tre års praktik var förödande eftersom de studerande under tiden hann glömma så mycket från studentexamen att de inte skulle klara universitetsstudier. Vidare var studieplanerna orealistiska och lärarnas undervisningsskyldighet orimlig. Det gick inte att förstå hur de under dessa förutsättningar »skola kunna utbilda forskare eller utbilda sina efterträdare«. Han yrkade avslag och önskade en placering i Stockholm, utifrån insikten om teknikens betydelse för det allt mer industrialiserade jordbruket.⁸⁰

Försvare av propositionen påminde om att Tekniska högskolan, »vars professorer hålla vetenskapens fana så högt, som herr Forssell gör«, en gång börjat sin bana på ett sätt som han i dagsläget skulle finna oacceptabelt. Det var orimligt att avstå från all handling bara för att den ideala lösningen inte skulle vara på plats från början. De menade att utbildning av forskare inte kunde vara huvuduppgiften, vilket den inte heller var vid universitetens fakulteter. Att fordra längre jordbrukspraktik var nödvändigt primärt för de studerande som vunnit inträde genom studentexamen, på det att de inte måtte stå handfallna inför det arbete de en dag skulle möta. Professorn ansågs blåsa upp detaljer så att de skymde huvudfrågan om huruvida en lantbrukshögskola borde inrättas eller inte.⁸¹

Forssell replikerade att praktikanknytning inte var avgörande för de studerande utan för lärarna. För en fackhögskola gick det inte, i längden, att rekrytera lärare som skolats vid universitetet. De hade förvisso en högre utbildning men saknade praktisk erfarenhet av det fack för vilket högskolan skulle vara relevant. Vidare skulle skillnaderna gentemot universiteten vad gällde löner och andra villkor medföra att verkligt goda professorer drogs till dem, medan de mindre lyckade blev kvar. Vi ser att Forssell menade att en högskola behövde hävda särarten hos och makten över den egna kunskapsbildningen.

Efter votering biföll även första kammaren propositionen.

Försommaren 1931 satte alltså riksdagen punkt för en utdragen histo-

79. RD 1931: FK protokoll nr 43, 23–69 (citatet: 32).

80. Ibid., 35.

81. Ibid., 59.

ria i vilken många omstridda gränsdragningar varit i spel. Med beslutet fördes den högre lantbruksundervisningen in i det högre utbildningssystemet. På den sidan om marginalen blev den nya läroanstalten redan i riksdagen föremål för jämförelser med etablerade grannar på domänen. För att skapa och upprätthålla legitimitet blev det avgörande att organisera sig på sätt som gjorde att man framstod som en verklig högskola i deras ögon. En ny historia tog sin början efter riksdagens beslut.

Högskoletanken realiseras

Jordbruksminister von Stockenström tillsatte Lantbrukshögskolekommittén för att göra institutionell verklighet av riksdagsbeslutet. Kommittén bestod av ledamöterna i Ultunainstitutets styrelse jämte Lantbruksstyrelsens generaldirektör och Christian Barthel, professor vid Centralanstalten. Han hade studerat vid KTH, Alnarp och Pasteurinstitutet i Paris samt byggt upp AB Separators kemisk-tekniska laboratorium innan han blev föreståndare för Centralanstaltens bakteriologiska avdelning. Barthel arbetade bland annat med hygienfrågor inom mejerihanteringen. Han gav 1916 ut *Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst*, en populärvetenskaplig framställning med produktivistisk ton – bakterier var nyttiga, inte bara farliga – som kom i nya upplagor under 1940-talet. Han hade tillhört de sakkunniga bakom 1927 års betänkande och blev sommaren 1932 den nya högskolans förste rektor.⁸²

Kommittén hade många frågor att hantera för att man skulle kunna ta emot studerande hösten 1932. Till de mest pressande hörde byggfrågorna. Man fick anhålla om ytterligare anslag då vetenskapliga laboratorier och annat förde med sig kostnader som kraftigt översteg vad som

82. Christian Barthel, *Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst* (Stockholm, 1916). Om Barthel, se hans *En mejeriforskare minns* (Stockholm, 1954), som tyvärr inte går in på verksamheten vid Lantbrukshögskolan. Själva tillkomstprocessen behandlas strängt taget inte heller i de översikter som finns, vilket kan sammanhånga med materialsituationen, som för den följande framställningen är ännu mer svåröverskådlig än för den tidigare. En utgångspunkt är kommittéarkivet, RAiS Yngre kommitté nr 1483, som dock har förvirrande luckor och får kompletteras med material i Riksarkivet i Uppsala (RAiU) Lantbrukshögskolan, Sekreteraravdelningen: lärarrådets protokoll; Handlingar rörande undervisningen, organisation, stadgar m.m., E:1, som rymmer manuskriptet »Chr. Barthel, Personliga anteckningar rörande LHS 1931–40«; Handlingar med främmande proveniens, H:1; dessutom depositionen Professor Christian Barthels handlingar.

beräknats i propositionen. Kristidens statsfinanser gjorde situationen pressande för von Stockenström, som dock tillstyrkte. Riksdagen ventilerade alternativet uppskov, men avvecklingen av lantbruksinstitutet hade redan påbörjats. Ultuna fick sina anslag.⁸³

Lokalerna skulle också befolkas av lärare, varav en del kunde föras över från Lantbruksinstitutet och Centralanstalten. Vid tillsättningen av de professorer som behövdes tidigast fick kommittén arbeta utifrån provisoriska bestämmelser.

ETT FÖRSLAG TILL STADGAR togs fram under några intensiva arbetsveckor sommaren 1932. Den subkommitté som gjorde detta bestod av Barthel och Herman Simmons, botanikprofessor och Ultunainstitutets siste rektor, samt Ludwig Ramberg, kemiprofessor som representerat Uppsala universitet i institutets styrelse. Simmons och Ramberg hade disputerat i Lund, där de också tillsammans varit med om att skriva studentspexet *Uarda*. Dessa aktörer var nog rätt samsynta. Deras stadgeförslag stadfästes i slutet av året.⁸⁴

Lantbrukshögskolans uppgift var, fastslog portalparagrafen, »att genom vetenskaplig forskning främja lantbrukets utveckling samt att meddela på vetenskaplig grund vilande undervisning i för lantbruket viktiga ämnen«. Barthel synes ha ändrat den ordning man först tänkte sig, med undervisning före forskning. Högskolan stod under ledning av en styrelse som Kungl. Maj:t utsåg. Självskrivna i den var rektor jämte cheferna för Lantbruksstyrelsen och Centralanstalten. Bland övriga ledamöter borde finnas representanter för Uppsala universitet och det praktiska jordbruket. Rektor skulle utses bland professorerna och vara föredragande i styrelsen samt ordförande i lärarrådet, vilket bestod av samtliga professorer.⁸⁵

Lärarrådets ställning i praktiska frågor hade stärkts, även om den lekmanabetonade styrelsen fortfarande bestämde. Bland annat hanterade man rekryteringen av lärare, som i sitt ämne skulle »följa vetenskapens och teknikens framsteg«. Befordringsgrunderna för professorer var vetenskaplig skicklighet i befattningens ämnen jämte förmåga att meddela

83. RD 1932: proposition nr 230; Jordbruksutskottet utlåtande nr 74; FK protokoll nr 37, 63–80; AK protokoll nr 46, 19–27.

84. SFS (1932), nr 580 (konseljunkten är inte på plats); en allmän utgångspunkt för arbetet gavs i *Betänkande med förslag till den högre lantbruksundervisningens ordnande*, 265ff.

85. RAIU Lantbrukshögskolan, Sekreteraravdelningen, Handlingar med främmande proveniens, H:1, Barthels manuskript.

vetenskaplig undervisning och, för de tillämpade ämnena, praktisk verksamhet. Lärarrådet utsåg tre sakkunniga och ordnade provföreläsningar, varefter varje lärare hade att yttra sig. När man enats om ett förslag gick det till styrelsen för vidarebefordran till Kungl. Maj:t.

Behörighetskraven kombinerade teori och praktik. Dels krävdes betyg som i realiteten innebar studentexamen med kvalificerade betyg *eller* avgångsbetyg från folkhögskolans specialkurs, dels minst tre års väl vitsordad jordbrukspraktik. Studerande var skyldiga att bevista föreskriven undervisning och skulle förenas i en studentkår, med kurator och inspektor. Angående examina hänvisades till särskild stadga.

Att få till stånd en sådan visade sig så besvärligt att första kullen studerande fick gå ett år utan examensstadga. Med de höga kraven blev det också svårt att få behöriga sökande. Efter annonsering lyckades man få femton, varav några latinstudenter fick gå som extraelever medan de kompletterade. Undervisningen kunde så börja första november 1932.⁸⁶

Rektor Barthel höll ett öppningstal. Han berörde Ultunas historia och framhöll vetenskapens betydelse, åkallande namn som Berzelius, Lavoisier, Liebig, Pasteur. Den uppgiftsformulering som inledde den nya stadgan innebar alls inte att högskolan hade två åtskilda syften: »En på vetenskaplig grund vilande undervisning förutsätter vetenskaplig forskning.« Undervisningen skulle inte bara meddelas genom föreläsningar, »utan även i form av seminarier och proseminarier, demonstrationer, exkursioner etc.«. Den skulle koncentreras för att undvika ett splittrat sysslande med många ämnen samtidigt. »Ett visst mångläseri kan dock ej undvikas.«⁸⁷

DISKUSSIONERNA OM EXAMENSSTADGAN fick sin laddning av spänningen mellan mångläseriet och dess motpol specialiseringen. Utgångspunkten var förslagen i 1927 års betänkande, som hade dragit en gräns mellan utbildning av tjänstemän och vetenskapsmän, med agronomie ämbetsexamen respektive kandidat- och licentiatexamen som mål. Politikernas behandling av frågan ledde som vi sett till att denna gränsdragning avvecklades och att studerande med olika mål skulle följa samma utbildning. Resultatet blev en plan med tre fasta studielinjer, vilka

86. RAIU Lantbrukshögskolan, Sekreteraravdelningen, Handlingar rörande undervisningen, organisation, stadgar m.m., E:1, Barthels »Personliga anteckningar«, pag. 10 i första delen.

87. Ibid., inflikat »TAL vid lantbrukshögskolans öppnande 1 november 1932«, pag. 8ff.

alla omfattade 25 olika ämnen. När man så att säga återupprättade den »dualism i syftemålet« som utpekats som ett problem i lantbruksinstitutens organisation, blev den samordnade agronomutbildningen ett potentiellt tvisteämne.⁸⁸

Inom Lantbrukshögskolekommitterade skrev Ramberg och Simmons våren 1932 en promemoria om undervisningen. De förklarade att diskussionen om den inte längre kunde skjutas åt sidan för byggnadsfrågor och lärartillsättningar, och att planen för den behövde granskas kritiskt. Den innebar i praktiken en förlängning av den existerande utbildningen med ett år och ett överförande till högskolan av det mångläseri som varit en av lantbruksinstitutens största olägenheter. Men högskolan skulle inte utbilda praktiker, som behövde en allmän överblick över alla ämnen som hörde till jordbruket, utan förbereda för lärar-, konsulent- och forskningsverksamhet. För det behövdes specialister.⁸⁹

Första årets studier borde helt ägnas åt de naturvetenskapliga ämnen som lade grunden för specialstudierna, menade Ramberg och Simmons, som ville samla dem i någon form av obligatorisk grundexamen. Den aktuella planens konsekvenser för första året var orimliga: »Att det är omöjligt för en studerande, som under 250 effektiva undervisningsdagar skall deltaga i 1290 föreläsnings- och övningstimmar, att därjämte medhinna verkliga självstudier, är självklart.« Att godta en ytligt inpluggad tentamenskatekes var lika förkastligt som att trösta sig med att elever vid andra fackhögskolor inte heller blev klara på avsedd tid. Lösningen var att reducera mängden ämnen och undervisningstimmar.

Reduktion var lösningen även för andra och tredje åren. Ramberg och Simmons renodlade så pass mycket att de avslutningsvis diskuterade det rimliga med planbundna studielinjer. En bättre möjlighet till specialisering kunde vara att de studerande själva fick kombinera ämnen, vilket de torde göra utifrån vad som fordrades av konsulenter och lärare. För dem som siktade på högre studier vore det också bättre med större frihet.

Denna kritik av de planer riksdagen ställt sig bakom visar hur olika uppfattningar om den rätta organiseringen av högskolestudier stod mot varandra. När sedan ett rudimentärt lärarråd samlades till hösten fick

88. Frågorna kring organiseringen av undervisningen följs i Lundin, *Lantbrukshögskolan och reformerna*, kapitel 2; jfr hans »Kampen om schemat«, i Bruno & Lundin (red.), *Önskad och ifrågasatt*.

89. RAiS Yngre kommitté nr 1483, vol. 1 »P.M. angående ordnandet av Lantbrukshögskolans undervisning« 18/5 1932.

några professorer i uppdrag att utarbeta ett förslag till examensstadga. Det blev två, vilka utgick från olika många ämnen. Spänningen mellan mångläseri och specialisering löpte genom olika inlagor. Dragkampen mynnade ut i ett förslag som tog sikte på vetenskaplig utbildning.⁹⁰

Förslaget överlämnades våren 1933 till den nya styrelsen. I en subkommitté kom principiellt mothugg från Nils Hansson, nyss pensionerad avdelningsföreståndare vid Centralanstalten med många förtroendeuppdrag, en period som jordbruksminister. Barthel noterade bekymrat:⁹¹

Fortsättning av principdebatten. Hansson hävdade nödvändigheten av all-roundutbildning och att ej för mycket avvika från propositionen. Simmons och Ramberg framhöll nödvändigheten av begränsning och specialisering om det skall bli tal om verklig högskoleutbildning. Ståndpunkterna syntes oförenliga och medelväg synes svår att finna.

Efter olika turer kom man fram till ett förslag som överlämnades till Kungl. Maj:t. Styrelsen sade sig inse betydelsen av agronomisk allmänbildning, men fann att forskningen framskridit på sätt som för den begränsade studietiden tvingade fram en större specialisering än vad de sakkunniga föreslagit 1927. Lantbruksstyrelsen hade vissa anmärkningar. Högskolestyrelsen genmälde att det mått av valfrihet förslaget rymde inte borde inskränkas.⁹²

Till sommaren fastställde så Kungl. Maj:t en stadga för agronomexamen. Den blev något svåröverskådlig, med tre linjer som bestod av 19–20 ämnen. Dessa grupperades i en första del med »grundläggande

90. RAiU Lantbrukshögskolan, Sekreteraravdelningen, lärarrådets protokoll 21/11, 13/12 1932 med bil.

91. Ibid., 22/2 med bil., 14/3 1933; RAiU Professor Christian Barthels handlingar, »Subkommitté för granskn. av förslag till exam-stadga« 24/3 1933; jfr RAiU Lantbrukshögskolan, Sekreteraravdelningen, Handlingar rörande undervisningen, organisation, stadgar m.m., E:1, Barthels »Personliga anteckningar«, pag. 20. I Nils Hansson, *Sextio år i lantbrukets tjänst* (Stockholm, 1941) ges bilder från flera av de processer och miljöer jag följt, men de från detta slutskede är rätt diplomatiska (230–242). Konkreta bilder av starten för Lantbrukshögskolan ges i Aron Westerlund, *Forskarglädje och människokärlek* (Uppsala, 1974), som också ger bilder av möjligheterna att gå över gränser mellan institutioner.

92. RAiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 15/8 1933 nr 1.

ämnen« och en andra del med »tillämpade ämnen«, som inte fick påbörjas innan man klarat första delen. Vidare grupperades ämnena i kategorierna betygs-, slutförhørs- och kursämnen, med olika krav och betyg. Inget sades om det skriftliga examensarbete i något huvudämne som varit på tal sedan betänkandet 1927 eller om en licentiatexamen. Som lösning var stadgan aningen kompromissbetonad, men den upplöste inte spänningen mellan mångläseri och specialisering. Vi ska se att den visade sig instabil inför krafter som ville se en förändring.⁹³

SAMTIDIGT FORTSATTE ARBETET med att bygga upp den nya högskolan. Tjänster tillsattes och byggprojekt framskred. Arbetsmarknadskonflikter komplicerade processen, men hösten 1935 blev det invigning av Lantbrukshögskolan. Studentkåren fick en fana som skulle likna nationsfanorna vid universitetet. Gustaf V förrättade själva invigningen, varefter det blev högtidsmiddag på Uppsala slott. Bland de 800 gästerna fanns representanter för inhemska och utländska högskolor, riksdag och regering. Rektor höll tal.

I en historisk grundläggning konstaterade Barthel att högskolebeslutet framgått ur en »skärseld av diskussioner, framställningar och utredningar«. Högskolans uppgift, enligt stadgans portalparagraf, innebar naturligtvis inte att den skulle tjäna två skilda syften: »En på vetenskaplig grund vilande undervisning *förutsätter* vetenskaplig forskning.« Det var samma deklaration som i öppningstalet 1932, men med mer emfas. Vidare förklarade rektor att man inom jordbruksforskningen snart skulle kunna avlägga licentiatexamen, vilken gav andra kvalifikationer än den agronomexamen som var en ämbetsexamen. En doktorsgrad hade ställts i utsikt av sakkunniga redan 1927.⁹⁴

Högskoleundervisningen hade byggts på specialiseringens princip, förklarade Barthel, samtidigt som arbetet inom lantbruket var så mångskiftande att »en viss allroundutbildning« alltid krävdes. Högskolans mål var, löd rektors slutord, att gagna landets jordbruk genom att utbilda

93. SFS (1933), nr 526.

94. RAiU Lantbrukshögskolan, Sekreteraravdelningen, Handlingar rörande undervisningen, organisation, stadgar m.m., E:1, Barthels »Personliga anteckningar« med »Anförande vid lantbrukshögskolans invigning den 30 okt. 1935«, pag. 5ff.

kunniga och dugande fackmän, som genom sin verksamhet inom lantbruksforskningen och inom det praktiska jordbruket skola vara i stånd att i gärning visa att Sveriges jordbruk ej mindre än Sveriges industri och Sveriges skogshantering hävdar sin plats som en hörnpelare för vårt lands ekonomiska liv.

Av Barthels argumentation anar vi att högskolan övertog spänningen mellan specialisering för forskningen och bredd för praktiken, mellan en inriktning som vände sig mot vetenskapen respektive näringen. Institutionen var ny, men gamla spänningar levde vidare i den. Det historiska perspektivet synliggör stigberoendet. Samtidigt fick den nygamla institutionen i sin högskoleposition hävda en gräns mellan den äldre, mer praktiska och relativt sett lägre utbildningen, och den nya, som skulle vara högre. Men studenterna vid universitet i Uppsala såg den nog inte riktigt som högre och ville gärna se ned på de studerande i Ultuna. Den gränsmarkerande nedlåtenheten bidrog på sikt till att sammansvetsa Lantbrukshögskolans heterogena studentkår.⁹⁵

Vidare kan vi konstatera att den första generationens professorer hade en brokig bakgrund vad gällde vetenskapliga meriter, liksom att mer forskning bedrivits i de grundläggande ämnena än i de tillämpade. Lärarna, varav flera med högre utbildning i utlandet, hade varit så upptagna av akuta problem att de knappast hunnit tänka på någon licentiatundervisning.⁹⁶

Ordnandet av högskolans högre studier

Strax före invigningen hade högskolan ändå anhängit om att Kungl. Maj:t skulle stadfästa en stadga om agronomie licentiatexamen. Processen som lett fram till detta förslag präglades av meningsmotsättningar.

Lärarrådet hade tillsatt en kommitté för att utarbeta ett förslag – men den utökades med fler ledamöter och lade sedan fram två förslag. Huvudförslaget fastslog, med en markering av gränsen mot lantbruksinstitutet, att »allenast« den som avlagt agronomexamen vid högskolan var behörig. Licentiatexamen omfattade minst två läroämnen; i huvudämnet skulle en vetenskaplig avhandling författas. Denna skulle godkännas

95. Lundin, *Lantbrukshögskolan och reformerna*, 34ff.

96. Ewert Åberg, »Lantbrukshögskolan 1932–77«, i Renborg & Winge (red.), *Lantbrukets högskola 50 år*, 16–29.

av examinator och hållas tillgänglig för lärarrådet inför behandlingen av examensansökan. I en paragraf listades godtagna kombinationer av huvud- och biämne. Alternativet avvek från huvudförslaget vad gällde listningen av vilka ämnen som fick kombineras.⁹⁷

Lärarrådet beslutade att huvudförslaget skulle överlämnas till styrelsen. Mot detta protesterade fyra professorer. De förklarade i sin reservation att licentiatstudierna syftade till att utbilda jordbruksforskare och lärare inom den högre lantbruksundervisningen, medan utbildningen av naturvetenskapsmän som tidigare borde ske vid universiteten. Lärare och forskare vid högskolan fick inte sakna förmåga att omsätta teorins resultat i jordbruket. För detta krävdes att de ägde grundlig kännedom om praktiken på sina fält. För att fylla sitt syfte borde licentiatexamen därför kombinera ett grundläggande och ett tillämpat ämne; då kunde perspektiven komplettera varandra på ett fruktbart sätt.

Naturvetenskapen vid högskolan bör vara ett medel, med vars hjälp jordbruksforskningen skall drivas. Härvid måste en grundlig naturvetenskaplig utbildning krävas, enär eljest ett framgångsrikt arbete inom jordbruksforskningen är uteslutet. Detta krav kan dock fullt tillgodoses, genom att endast ett grundläggande ämne medtages i kombinationen.

Det var här stötestenen låg: en mängd kombinationer av två grundläggande ämnen tilläts i huvudförslaget. De sex professorer som röstade för detta företrädde grundläggande ämnen, med undantag för prorektor. De fyra som stödde alternativet företrädde alla tillämpade ämnen.

Styrelsen måste alltså välja väg. Frågan bereddes av dess undervisningskommitté, bestående av de bekanta Christian Barthel, Nils Hansson och Ludvig Ramberg. Kommittén förordade lärarrådets huvudförslag, vilket Ramberg tycks ha ogillat. Vid den slutliga behandlingen avstyrkte så styrelsen båda förslagen med deras listningar av ämnen. I stället fann man det rimligast »att ämneskombinationerna borde rätta sig efter det vid varje tid rådande behovet och efter de studerandes fria val«. Stadgan borde inte reglera mer än att examen skulle avläggas i ämnen som företrädde av professor. Mot detta reserverade sig tre av styrelsens sju ledamöter, Barthel, Hansson och Lantbruksstyrelsens generaldirektör. De ansåg att reglerade ämneskombinationer var »av stort

97. Materialet finns samlat i R AiS Jordbruksdepartementet, konseljakt 3/4 1936 nr 10.

värde för vinnande av nödig planmässighet vid studiearbetets anordning«. Undervisningskommitténs tredje medlem, Ramberg, tillhörde alltså den knappa majoritet som förordade fria studier.

I sitt följebrev till Kungl. Maj:t hänvisade styrelsen till 1927 års betänkande och 1931 års proposition. Man konstaterade att det blivit fler professurer än som ursprungligen föreslagits, vilket ökade mängden tänkbara ämnen. Men för att säkerställa en verkligt vetenskaplig nivå borde examen bara få avläggas i ämnen som examinerades av professor. Den från universitetsföreskrifterna övertagna bestämmelsen om en avhandling i huvudämnet verkade i samma riktning. Man fann det olämpligt att i stadgan lista fasta ämneskombinationer, bland annat för att undvika dispenser. Men även om de studerande nog torde kombinera ett grundläggande och ett tillämpat ämne förklarade man att många kombinationer av grundläggande ämnen var oundgängliga, inte minst för att utbilda högskolans egna lärarkrafter. Ett exempel var kombinationen av ämnet »växternas anatomi och fysiologi« med »systematisk botanik med ärftlighetslära«. Man kunde även tänka sig att tillämpade ämnen kombinerades, som »husdjurens utfodring och skötsel« med »lantbruksekonomi med handelslära«.

Jordbruksministern överlämnade ärendet till universitetskanslern, som remitterade det till universiteten i Uppsala och Lund. Alla tillstyrkte utan kommentarer och stadgan fastställdes våren 1936. Hanteringen gjorde frågan akademisk snarare än agrar.⁹⁸

MENINGSMOTSÄTTNINGARNA OM UNDERVISNINGEN kom inte till ro bara för att Lantbrukshögskolan erhöll en högre examen. Redan 1936 beslutade ett nu fulltaligt lärarråd att examensstadgan borde ses över. Man tillsatte en kommitté bestående av företrädare för agronomiska ämnen och med institutsutbildning, en bakgrund som skilde sig från den hos de akademiskt utbildade aktörer som tagit fram den gällande stadgan.

Grundproblemet var, menade kommittén i sin utredning, att utbildningen gjorde agronomerna illa rustade för den uppgift de skulle fylla. Specialiseringen hade lett till en alltför ensidig utbildning, något som förvärrades av elevernas rätt att välja bort ämnen. För att komma till rätta med problemen, samtidigt som utbildningen inte skulle förlängas,

98. *SFS* (1936), nr 80.

föreslog man bland annat begränsningar av ämnenas undervisningstid och av elevernas bortvals rätt.⁹⁹

Mot detta reserverade sig professorn i husdjurens fysiologi och anatomi, filosofie doktor Aron Westerlund, som stått bakom den ifrågasatta stadgan:

En examen, vilkens flesta vitsord avse ytterst begränsade kunskaper inom en uppsjö av de mest skiftande ämnen, har enligt min mening icke karaktären av en vetenskaplig examen. Den liknar mera den gamla agronomexamen. Det väldiga mångläseriet skulle säkerligen förlänga studietiden, försvåra koncentrationen till de olika linjernas centralämnen och praktiskt taget omöjliggöra självständiga vetenskapliga undersökningar, vilka i åtskilliga ämnen är en av förutsättningarna för betyget »berömlig«.

Friheten att välja bort var viktig för den fördjupning som kännetecknade verkligt högskolemässig utbildning. Framför allt menade Westerlund, som fick medhåll av fler, att ändringsförslaget var för tidigt väckt. Det blev även styrelsens slutsats.

Men att man bordlade frågan innebär inte att den försvann. Den blev föremål för infekterad debatt, bland annat vid Lantbruksveckan. Divergerande uppfattningar drevs av högskolans lärare i olika ämnen, av dess studentkår, av lantbrukslärare i sina organisationer. Efter många turer tillmötesgick styrelsen 1942 specialiseringens kritiker, och föreslog bland annat införandet av en »allmän linje« i en reviderad stadga. Studentkåren protesterade mot detta förslag inför högskolans tioårsjubileum: »Må den i fortsättningen få förbliva en högskola och icke degraderas till en korvstoppningsfabrik!« Men Kungl. Maj:t fastställde 1943 en ny examensstadga. I detta kom Barthel att se ett steg tillbaka mot den allroundbetonade institutsundervisning högskolan sökt skilja sig från.¹⁰⁰

Stadgereformen har också karakteriserats som »en påtaglig *avakademisering*«. Den anpassning till akademisk normbildning som låg i den äldre examensstadgan hade tilltalat högskolans studenter, men företrä-

99. Materialet finns samlat i RAI S Jordbruksdepartementet, konseljakt 29/1 1943 nr 1.

100. Ibid.; RAI U Lantbrukshögskolan, Sekreteraravdelningen, Handlingar rörande undervisningen, organisation, stadgar m.m., E:1, Barthels »Personliga anteckningar«, pag. 57f. Studentkårsцитatet efter Lundin, »Kampen om schemat«, 123, som mer utförligt utforskar olika aktörsgrupper och deras röster.

dare för praktiken och den lägre lantbruksundervisningen hade vänt sig mot den akademisering stadgan innebar. De skiftande uppfattningarna om rätta karaktären på kunskapsbildningen hade sin motsvarighet på kårformeringens område. Lantbrukslärareförbundet organiserade främst äldre, institutsutbildade agronomer, medan Agronomförbundet samlade de yngre, högskoleutbildade. Dessa nya agronomer med specialiserad utbildning hade inte så stark förankring utåt, medan institutsagronomerna med sin allroundutbildning var väl förankrade i lantbruksskolorna och andra delar av det småbrukarsystem som alltjämt värnades. Agronomernas kunskapsbildning och kårformering pressades mellan vetenskapliga och mer praktiska intressen.¹⁰¹

RELATIONEN MELLAN FORSKNING OCH FÖRSÖK var en fråga som också berörde kunskapsbildningens institutionella förutsättningar. Den kom inte heller till ro bara för att Lantbrukshögskolan fick en examen som signalerade vetenskaplighet. Forskningen var en svagt institutionaliserad verksamhet som ansågs ha liten omedelbar betydelse för lantbruket. Försöken uppfattades som mer praktiskt verkningsfulla, inte minst efter det att Centralanstaltens laboratoriebaserade avdelningar flyttats till högskolan. De kvarstående verksamheterna var dock splittrade, och efter riksdagens högskolebeslut tillsattes två kommittéer för att utreda organiseringen.

I ett betänkande om jordbruksförsöken konstaterades 1934 att de bedrevs på många håll av en mångfald aktörer. En fördel med de arbetsformer som utvecklats på gränsen mellan privat och statligt var att en verksamhetsspecifik och lokal förankring gjorde det lättare att nå ut till det omgivande samhället med sina rön. Samtidigt föreslogs en enhetligare organisation med en Statens lantbruksförsöksanstalt, förlagd till Ultuna eftersom »en intim kontakt måste upprätthållas mellan vetenskaplig forskning å ena sidan och praktisk försöksverksamhet å den andra«. Året efter tog ett betänkande om husdjursförsöken upp relationen till högskolan, som skulle ordna undervisning för licentiander och framöver kanske erhålla disputationsrätt. »Uppenbart torde vara, att studerandena på högre stadiet behöva utföra självständiga och mera omfattande undersökningar. Särskilt gör detta behov sig gällande då

101. Lundin, »Kampen om schemat«, 104.

den studerande nått därhän, att självständig avhandling i ett tillämpat ämne skall utarbetas.«¹⁰²

Man diskuterade olika sätt att lösa organisationsfrågan. Ett alternativ var åtskilda men samverkande institutioner för försök respektive undervisning, vilket Lantbrukshögskolans styrelse förordade. Total inkorporering var ett annat alternativ, vilket lärarrådet gillade. En tredje möjlighet var en helt fristående försöksanstalt, vilket Centralanstalten förordade.

Jordbruksministern gick på utredarnas och styrelsens kompromisslinje i en proposition 1936. Han framhöll betydelsen av samverkan mellan teori och praktik, inte minst i undervisningen: »liksom en anknytning till lantbrukshögskolan av försöksverksamheten på lantbruksområdet skulle i hög grad gagna högskolans verksamhet, på samma sätt skulle försöksverksamheten vinna i effektivitet genom en sådan anordning«. De nya institutionerna skulle ta emot licentiander. Ministern hade en tidstypisk bild av problemet och lösningen: försöksverksamheten led av »en viss brist på enhetlighet och planmässighet. En rationalisering synes vara av behovet.«¹⁰³

Riksdagen gillade förslagen och från 1939 var de nya enheterna Jordbruksförsöksanstalten och Husdjursförsöksanstalten inordnade under Lantbrukshögskolans styrelse. Lantbruksvetenskapen koncentrerades till Ultuna, även om flytten från Experimentalfältet dröjde.

De nya anstalterna kom att innebära en förstärkning av högskolans försöksmöjligheter, samtidigt som de förde in lite nya betoningar i organisationen. I samband med den åtföljande stadgerevisionen önskade en majoritet inom lärarrådet att man borde få kontroll över utnämningen av rektor och prorektor. De två professorer som var föreståndare för försöksanstalterna reserverade sig mot denna »befogenhetsexpansion« och de universitetsanalogier som låg bakom. De önskade i stället »att rektoratet så snart förhållandena det medgäve skulle ersättas med en verkställande direktörsbefattning«.¹⁰⁴

102. *Betänkande med utredning och förslag rörande organisationen av försöksverksamheten på växt- och trädgårdsodlingens område*, SOU 1934:4, 67; *Betänkande angående husdjursförsöksverksamhetens organisation*, SOU 1935:29, 26.

103. RD 1936: proposition nr 167, 101, 23.

104. SFS (1938), nr 668; underlag finns samlat i RAI S Jordbruksdepartementet, konselfakt 28/10 1938 nr 1.

DE LICENTIATSTUDERANDE kom efter ett tag att hålla sig runt ett femtontal. Många hade sökt dispens för att avlägga sin högre examen vid högskolan trots att de hade agronomutbildning från ett lantbruksinstitut. Den första examen avlades 1938 och sedan blev det en om året, någon gång två. Licentianderna kunde tjänstgöra som amanuenser och assistenter inom sina ämnen. Någon organiserad undervisning var det knappast tal om, men på en del håll växte det fram seminarieliknande övningar med presentationer och opponenter. Efter initiativ av studentkåren utverkade man från 1937 två statliga licentiandstipendier. Under 1940 arbetade lärarrådet med reglering av examenskraven i de olika ämnena och med sätt att säkerställa att stipendiater verkligen drev sina studier framåt.¹⁰⁵

Året dessförinnan hade två licentiander vänt sig till lärarrådet. För planeringen av studierna var det avgörande att veta, förklarade de, »huruvida möjlighet att disputerat för agronomie doktorsgrads vinnande kommer att förefinnas vid högskolan«. De anhöll om att lärarrådet måtte vidta åtgärder eller, om tiden inte ansågs mogen att söka disputationsrätt, att man klargjorde sin uppfattning om fordringarna för docentur. Rektor fick i uppdrag att under hand utröna möjligheterna att erhålla doktorsgrad.¹⁰⁶

Några månader senare kunde Barthel meddela att han framlagt frågan för Uppsala universitets rektor och universitetskanslern jämte jordbruks- och ecklesiastikministrarna. Alla hade ställt sig välvilliga. Lärarrådet tillsatte en kommitté. Ytterligare några månader senare var det krig i Europa.¹⁰⁷

I början av 1940 uppvaktade så Barthel den nye ecklesiastikministern, en gammal bekant, som inte heller hade något att invända mot doktorstanken. Strax härefter lämnade Barthel rektorsposten – han skulle egentligen ha gått i pension tidigare men hade fått förlängt förordnan-

105. I *Berättelse över verksamheten vid Lantbrukshögskolan under läsåret* [olika år] (Uppsala, olika år), som jag gått igenom från starten, 1936–37, fram till 1944–45, finns översikter och redogörelser för undervisningen; i flertalet ämnen sägs ingenting om licentiatstudier, men omsider nämns de och verksamheter för dem i några ämnen, t.ex. växtodlingslära. RAIU Lantbrukshögskolan, Sekreteraravdelningen, lärarrådets protokoll 4/6 1936; RD 1937: proposition nr 1:9, 94f. RAIU Lantbrukshögskolan, Sekreteraravdelningen, lärarrådets protokoll 8/5, 7/8, 4/12 1940.

106. RAIU Lantbrukshögskolan, Sekreteraravdelningen, lärarrådets protokoll 18/1 1939.

107. *Ibid.*, 12/4 1939.

de. I början av 1942 överlämnade lärarrådet till styrelsen ett förslag till stadga med åtföljande motivering. Marken var väl förberedd när man till slut, efter den långa och snirkliga väg vi följt i detta kapitel, anhöll om disputation- och promotionsrätt för Lantbrukshögskolan.¹⁰⁸

I sin skrivelse hänvisade lärarrådet till 1927 års betänkande, med dess framhållande av det önskvärda med en doktorsgrad – och med dess markering av att framtiden finge utvisa om lärosätet förmådde uppfylla de krav doktorsvärdigheten innebar. Lärarrådet konstaterade att det snart gått tio år sedan högskolans tillkomst och att alla professorer tillsatts på universitetsmässigt vis. Man hade fått tidsenligt utrustade institutioner och bedrivit »en betydande på vetenskaplig grund vilande forskningsverksamhet«. Fyra licentiatexamina hade avlagts och två personer hade disputerat i Uppsala respektive Lund på basis av forskning bedriven vid Lantbrukshögskolan, men då var båda redan filosofie licentiat. Även om siffrorna inte var stora hade högskolan visat, menade lärarrådet, att den uppfyllde de krav som rimligen kunde ställas.

För de studerande innebar det stora olägenheter, förklarade man vidare, om de endast efter dispens skulle kunna disputerat för doktorsgraden. Detta torde hämma intresset. För högskolan innebar det olägenheter om den inte kunde »utbilda forskare och lärare« inom sitt eget område. »En självständig forskningsverksamhet vid högskolan är också en oundgänglig förutsättning för utvecklingen av Sveriges jordbruk.«

Lärarrådet sade sig framlägga förslaget i full medvetenhet om det ansvar man tog på sig. Detaljerna var utformade i anslutning till motsvarigheterna vid universiteten och Veterinärhögskolan. En agronomie licentiat kunde disputerat i något av de ämnen till vilka hörde professur. Om lärarrådet sedan satte minst betyget godkänd på disputationssprovet, för både avhandling och försvar, kunde högskolan anordna promovering till agronomie doktor.

Styrelsen tillstyrkte utan kommentarer. Detsamma gjorde Uppsala universitet och universitetskanslern, som inte ens hörde Lunds universitet. Lärarkollegiet vid Veterinärhögskolan menade att Lantbrukshögskolan väl uppfyllde kraven, det vid Chalmers att doktorsgraden skulle främja forskningen och bli till nytta för jordbruket. KTH:s kollegium tillade att lärarrekruteringen skulle förbättras och biföll varmt, men

108. RAIU Lantbrukshögskolan, Sekreteraravdelningen, Handlingar rörande undervisningen, organisation, stadgar m.m., E:1, Barthels »Personliga anteckningar«, pag. 60. Materialet finns samlat i RAI S Jordbruksdepartementet, konseljakt 30/6 1942 nr 1.

hade en del anmärkningar, som att »fakultetsopponent« borde bytas ut mot »lärarrådets opponent«. Sommaren 1942 tillstyrkte även Kungl. Maj:t.¹⁰⁹

Med doktorsgraden inkorporerade Lantbrukshögskolan ett organisationselement som gjorde den mer lik etablerade högskolor. Inordningen gjorde det lättare för aktörer på domänen att uppfatta den som en i sällskapet. Härmed inte sagt att alla utanför institutionen uppskattade den utveckling de såg eller att meningsmotsättningar bara upplöstes. Inte ens lärarna inom den egna högskolan var ense, vilket knappast bidrog till att göra doktorsinstitutionen till ett vasst redskap för professionell kunskapsbildning. Men vad gäller kårformeringen noterar vi att just 1942 gick Lantbrukslärareförbundet och Agronomförbundet samman i Sveriges Agronom- och lantbrukslärareförbund. Förbundet gav ut en egen månadstidskrift och blev en starkare aktör, även om agronomerna som akademisk profession fortsatte klämmas mellan vetenskapliga och jordbundna intressen.¹¹⁰

DEN FÖRSTA DISPUTATION som följde ett halvår efter Kungl. Maj:ts beslut framstår som en aningen dyster epilog på vår historia.

Agronomie licentiat Sigurd Eriksson, som tillhörde Lantbrukshögskolans första studentkull, hade arbetat med professorn i allmän jordbrukslära, ett tillämpat ämne som var centralt och hade förhandlingsbara gränser till en rad andra discipliner. En redan utdragen disputation förlängdes av hela sex extraopponenter. Två professorer och en docent från grundläggande ämnen framträdde som fräna kritiker. Tilldragelsen blev förstasidesstoff i pressen. Den kunde rapportera under en rubrik som »Disputation i gödsellära«.¹¹¹

När lärarrådet några dagar senare skulle ta ställning till betygsförslag från en särskild betygsnämnd förelåg en mängd skrivelser. En adjungerad

109. SFS (1942), nr 601.

110. Linda Wirén (red.), *Människor och möten* (Nacka, 2009); TAM-arkiv Agrifack, styrelseprotokoll, A3:1, rymmer lite material från tillkomsten.

111. Thomas Persson, »Sigurd Eriksson: 25 januari 1910–26 september 2004«, *Utlunsesaren* (2004:3), 12f. »Första doktorsdisputationen vid Lantbrukshögskolan: Stor publik vid premiären – sex motståndare extra«, *Uppsala Nya Tidning* 16/12 1942, 9: »Agronomie doktorspremiär i Ultuna«; »Disputation i gödsellära: Livlig och långvarig debatt vid Lantbrukshögskolan på tisdagen«, *Svenska Dagbladet* 16/12 1942. Att gödsling inte var någon skitsak utreds i en bok med en underfundig titel: Richard Jones (red.), *Manure matters* (Farnham, 2012).

kemiprofessor från universitetet och den skarpaste extraopponenten förklarade att respondenten inte förmått uppfylla grundläggande krav som måste ställas på all naturvetenskaplig forskning. Ämnesföreträdaren redogjorde för arbetet och menade att den arroganta extraoppositionen skjutit in sig på frågor som var relativt perifera i avhandlingen, liksom att det var svårt för specialister inom närliggande naturvetenskaper att rättvist bedöma ett ämne som allmän jordbrukslära. Lärarrådets opponent framförde kritik och konstaterade avslutningsvis att arbeten som tangerade flera läroområden gärna frammanade rivaliserande skolor och livligt meningsutbyte, men fann att den mest oresonligt inkvisitoriska extraoppositionen innebar »ett grovt missbruk av den akademiska friheten«. Den borde inte få påverka bedömningen. Extraopponenten replikerade att detta var ett försök att bortse från skarp kritik i sak som alls inte stämde med idén om akademisk frihet. En annan professor var bekymrad över den ovärdiga form han tyckte kritiken tagit sig.¹¹²

Det torde vara betydelsefullt, att auditoriet får den uppfattningen, att oppositionen, åtminstone då den kommer från lärarrådets medlemmar, uteslutande är inriktad på att söka sanningen, utan biavsikt att komma någon viss person eller institution till livs. En motsatt uppfattning kan få mycket ogynnsamma efterverkningar, icke minst bland lantbrukshögskolans egna studenter, vilka lätt kunna avskräckas ifrån att ägna sig åt vetenskapligt arbete eller att välja ett visst arbetsområde.

När lärarrådet sedan skulle rösta om betyg var det fem professorer som ville underkänna. Bortsett från rektor företrädde alla grundläggande ämnen. Att både rektor och prorektor röstade för ett underkännande av högskolans första doktorsavhandling framstår som ett uttryck för problem. Flertalet av de åtta respektive sju professorer som ville sätta minst godkänd på författandet respektive försvaret av avhandlingen företrädde tillämpade ämnen. Efter flera voteringar blev det slätstrukna *godkänd* i båda bedömningskategorierna. Härpå bordlade lärarrådet Erikssons ansökan om docentur.

112. RAIU Lantbrukshögskolan, Sekreteraravdelningen, lärarrådets protokoll 18/12 1942.